

Analýza příčin sociální exkluze romské minority

Bc. Jana Lašticová

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana LAŠTOVICOVÁ**
Osobní číslo: **H108110**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Analýza příčin sociální exkluze romské minority**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

1. Charakteristiku sociální exkluze.
2. Romskou kulturu, konstelaci romské rodiny a subetnické skupiny Romů.
3. Vzdělávání Romů.
4. Pracovní možnosti Romů.
5. Empirickou část – anketu.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Hubschmannová, M. Můžeme se domluvit/Šaj pes dovakeras. Olomouc: Univerzita Palackého, 1993.

Navrátil, P.a kol. Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky. Praha: Portál, 2003.

Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

Prokešová, M. Romové, otázky a hledání odpovědí. Ostrava: Repronis, 2010.

Říčan, P. S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti. Praha: Portál, 2000.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ivan Nedoma

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. František Vízdal, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

.....JANA LAŠTOVICOVÁ.....

Jméno, příjmení studenta

V Brně 25. 4. 2014.....

.....Laštovicová.....

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou sociální exkluze romské menšiny. Práce se věnuje Romům z hlediska rodinné konstelace, vzdělání, pracovních příležitostí, subetnických skupin, bydlení, kultury a tradic. Cílem práce bude snaha o popsání toho, jaké jsou příčiny sociální exkluze romské minority. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

Klíčová slova:

Romové, sociální exkluze, rodina, vzdělání, práce, kultura

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the social exclusion of the Roma minority. The work is dedicated to the Roma in terms of family constellations, education, job opportunities, sub-ethnic groups, housing, culture and traditions. The aim of the work will attempt to describe what are the causes of social exclusion of the Roma minority. The work is divided into theoretical and practical part.

Keywords:

Roma, social exclusion, family, education, job, culture

Ráda bych zde poděkovala vedoucímu bakalářské práce, panu PhDr. Ivanovi Nedomovi, za jeho rady a čas. Dále děkuji svému manželovi za podporu po celou dobu mého studia. V neposlední řadě také děkuji všem mým respondentům za poskytnutí potřebných informací.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 SOCIÁLNÍ EXKLUZE	11
1.1 SOCIÁLNÍ EXKLUZE ROMŮ	12
2 KONSTELACE ROMSKÉ RODINY	15
3 VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ	17
4 ROMOVÉ A PRÁCE	19
4.1 TRADIČNÍ ZAMĚSTNÁNÍ ROMŮ	19
4.2 PRACOVNÍ PŘÍLEŽITOSTI ROMŮ	21
5 ROMSKÁ KULTURA	25
5.1 ROMSKÁ HUDBA.....	25
5.2 ROMOVÉ A VÝTVARNÉ UMĚNÍ	26
5.3 ROMSKÝ JAZYK A LITERATURA	27
5.4 ROMSKÉ TRADICE.....	28
5.5 BYDLENÍ ROMŮ.....	31
5.6 SUBETNICKÉ SKUPINY	32
II PRAKTICKÁ ČÁST	35
6 ROMOVÉ V BRNĚ	36
7 METODOLOGIE	40
7.1 POPIS RESPONDENTŮ	42
8 VÝZKUM	45
8.1 JAKÝ VLIV MÁ KONSTELACE ROMSKÉ RODINY NA SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ?.....	45
8.2 JAK ÚROVEŇ VZDĚLÁNÍ OVLIVŇUJE MÍRU SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ?	48
8.3 JAKÉ PŘÍLEŽITOSTI MAJÍ ROMOVÉ NA TRHU PRÁCE?	54
8.4 JAK ROMSKÁ KULTURA OVLIVŇUJE MÍRU SOCIÁLNÍ EXKLUZE ROMŮ?	60
ZÁVĚR	66
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67

ÚVOD

Romové od počátku svého příchodu z Indie do Evropy (Východní Evropa 9.-10. stol., Západní Evropa 14.-15. stol.) se nacházeli na okraji společnosti. Ve své historii byli velmi často pronásledováni a vystavováni genocidě. Je to etnikum, které žije v diaspoře po celém světě a nemá svůj vlastní stát. Jejich kultura, tradice, normy a hodnoty, způsob života jsou často značně odlišné od ostatních národů Evropy. Možná právě toto jsou důvody, proč jsou Romové etnickou menšinou, která i dnes v řadě zemí Evropy čelí sociální exkluzi. Velmi zajímavým faktem je, že s Romy žijeme již několik století, ale stále vzájemné vztahy jsou často spojeny s konflikty, rasovou nesnášenlivostí a diskriminací.

Důvodů pro zvolení tohoto tématu bylo několik. Hlavním impulzem bylo mé předchozí studium oboru Sociální antropologie na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice, kde jsem se romským etnikem, jeho kulturou a jazykem zabývala do značné hloubky. V druhém ročníku jsem se zúčastnila terénního výzkumu zaměřeného na Romy, který se uskutečnil na středním Slovensku v malé obci Viglaš nedaleko města Zvolen. Zde jsme se čtrnáct dní snažili o soužití s Romy, abychom se co nejvíce dozvěděli o této minoritě a hlavně ji lépe pochopili.

Téma své bakalářské práce shledávám aktuálním, protože soužití romské menšiny a majority v různých městech České republiky vyvolává stále vyhocené situace.

Cílem práce bude snaha o popsání toho, jaké jsou příčiny sociální exkluze Romů. Přesněji do jaké míry ovlivňují problematiku sociálního vyloučení konstelace romské rodiny, úroveň vzdělání, pracovní příležitosti a romská kultura.

Mým výzkumným záměrem nejprve bylo provádět empirickou část s Romy pomocí ankety, ale nakonec jsem se rozhodla, že pro moji práci bude přínosnější použít metodu rozhovorů, a to polostrukturovaných. Kdy získám informace, které budou hlubšího charakteru.

Práce je rozdělena na dvě části. V teoretické se budu zabývat fenoménem sociální exkluze, po té se zaměřím na různé aspekty života Romů, které jsou odlišné od majority, a díky nimž jsou Romové často vystavováni právě sociální exkluzi. Zahrnu zde romskou rodinu, subetnické skupiny, vzdělání, pracovní příležitosti a romskou kulturu s ohledem na tradice a zvyky. Na začátku praktické části popíši metodiku své práce, uvedu problematiku

sociální exkluze romské minority v městě Brně a charakterizují své respondenty. Následně přejdu k samotné analýze dat z mého výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNÍ EXKLUZE

Pojem sociální exkluze, neboli sociální vyloučení, se objevil ve Francii v 70. letech 20. století. Za autora byl považován René Lenoir, francouzský politik, ale termín byl odvozen z pojetí společnosti, ve které jsou lidé, kteří mají vzájemná práva a povinnosti, ty jsou určována v souladu se sdíleným morálním řádem. Ti, kdo jsou vyloučeni z řádu, jsou marginalizováni v oblasti práce a ve svých vztazích ke státu. Z Francie se termín šířil do celé Evropy.¹ Důsledkem rychlého šíření se sociálního vyloučení byla vysoká dlouhodobá nezaměstnanost. U nás se začal pojem v souvislosti s romskou minoritou užívat v druhé polovině 90. let 20. století.

Sociální vyloučení můžeme definovat jako: „ proces (nebo stav), který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství (komunity) omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém a občanském životě společnosti. Tento proces (stav) má mnoho příčin. Patří mezi ně chudoba, nízké příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované prostředí, často také etnická příslušnost. Prostřednictvím tohoto procesu jsou lidé odštěpeni na významnou periodu v životě od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti.“²

Ve společnosti jsou skupiny obyvatel, které jsou sociálním vyloučením ohroženy více než jiné. Patří sem například nedostatečně vzdělané osoby, dlouhodoběji nezaměstnaní, senioři, imigranti, příslušníci menšin, ať už etnických či náboženských, nebo osoby jiné sexuální orientace.

Sociálně vyloučení si zpravidla osvojují odlišné vzorce chování, které jsou v rozporu s hodnotami majoritní společnosti. Často je proto na toto soužití nahlíženo jako na problematické. Lidé, kteří jsou sociálně vyloučeni, získají návyky, díky nimž se již nedokáží včlenit do většinové společnosti, tudíž se ocitnou v pasti sociální exkluze a těžko se z ní bez pomoci druhých dostávají.

Příčiny sociálního vyloučení můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupina zahrnuje jevy, které podléhají vnějším vlivům, sociálně vyloučené osoby je nemohou

¹ NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Portál, 2003, s.30

² NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Portál, 2003, s.34

ovlivnit svým jednáním buď vůbec, nebo pouze velmi obtížně. Vnější příčiny vycházejí ze společenských podmínek nebo z jednání lidí, kteří nejsou vyloučeni. Patří sem především trh práce, bytová politika státní správy a místní samosprávy, sociální politika státu a diskriminace či stigmatizace některých jedinců na základě jejich rasy, etnicity, národnosti, apod..³

Druhá skupina jsou vnitřní vlivy, které jsou zapříčiněny přímo sociálně vyloučenými osobami. Buď si sami způsobují exkluzi svým jednáním, nebo posilují její stávající existenci. Často jsou důsledkem vnějších příčin. Do této skupiny například patří ztráta pracovních návyků, nízká schopnost řešit vlastní problémy, dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi atd..⁴

1.1 Sociální exkluze Romů

Sociální exkluze Romů se projevuje ve všech směrech jejich sociálního života. Problémy, které sociálním vyloučením vznikají, jsou propojeny. Tudíž tato problematika musí být řešena komplexně, aby se dosáhlo změny, jinak jsou řešení neúčinná. Častým problémem u majoritní společnosti je chápání příčin sociálního vyloučení Romů či jiné menšiny, jako vůli samotné vyloučené minority.

Mezi hlavní příčiny sociální exkluze romské minority patří:

a) Zaměstnanost

Tento faktor je považován za klíčový. Ve vyloučených lokalitách se nezaměstnanost dokonce pohybuje v rozmezí 90-100%. Zde se jedná o nezaměstnanost dlouhodobou, kdy si lidé vytvářejí jiné návyky a práci nehledají. Žijí ze sociálních dávek, z práce sezónní či příležitostní nebo z práce v rámci šedé ekonomiky. Hlavním důvodem vysoké nezaměstnanosti je nízká úroveň vzdělanosti a kvalifikace Romů. Mnohdy je důvodem

³ Kdo drží černého petra: Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. In: *Člověk v tísni* [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>

⁴ Kdo drží černého petra: Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. In: *Člověk v tísni* [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>

také diskriminace zaměstnavatelů, která nemusí být pouze rasisticky motivovaná. Právě již zmíněna nekvalifikovanost, nízké vzdělání a dlouhodobá nezaměstnanost mohou být důvodem, proč jsou Romové zaměstnavateli odmítáni.

b) Vzdělání

Většina Romů má pouze základní vzdělání, často i to nedokončené. To vede k problematice nekvalifikovanosti v žádném oboru na trhu práce. Děti ze sociálně vyloučených oblastí mají problémy již na počátku školní docházky (např. časté absence, špatná domácí příprava). Problémy ve škole mnohokrát končí přeřazením romských dětí do škol praktických. Romským dětem chybí pozitivní vzory.

c) Chudoba

Chudoba je zaměňována s termínem sociální exkluze. U Romů je chudoba zapříčiněna jejich špatným postavením na trhu práce. Dlouhodobě nezaměstnaní žijí pouze ze sociálních dávek. „Životní minimum je však zkonstruováno tak, aby překlenovalo pouze krátkodobou nepříznivou sociální situaci, která nejčastěji vzniká při ztrátě zaměstnání a trvá do nalezení nového pracovního místa, není v něm však zahrnuto riziko, že ta doba může být dlouhá až několik let. Životní standard, který dovolují příjmy plynoucí dlouhodobě pouze z dávek sociální péče, se nemůžou rovnat průměrnému životnímu standardu platnému v dané společnosti.“⁵

d) Bydlení

Bydlení je nejviditelnějším znakem sociálně vyloučených Romů. Častým a typickým znakem je koncentrace Romů v starých nevyhovujících bytech, které jsou majetkem státu a zpravidla prostorově segregovány. Tak vznikají sociálně vyloučené lokality a zde problémy, které se s vyloučením objevují, jako třeba nezaměstnanost a vysoká kriminalita. Romové mají velmi nízkou možnost si pronajmout byt v jiné lokalitě, především díky rasovým předsudkům nájemců. V případě, že možnost na opuštění vyloučené lokality je malá, tyto rodiny ztrácejí jistou perspektivu, ztrácejí kontakt s majoritní společností.

⁵ NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Portál, 2003, s.66

e) Přístup ke službám

Omezený přístup ke službám, které nabízí náš stát, se projevuje například ve složitých formulářích, neochotě úředníků či špatné dostupnosti informací o službách, nebo jejich špatná dosažitelnost. Mezi služby, které jsou Romy velmi zřídka užívány, patří například azylové domy, domovy důchodců a léčebny dlouhodobě nemocných. Kromě služeb státních jsou vyloučeni také ze služeb finančních a komerčních. To je velmi úzce propojeno s postavením Romů na trhu práce.⁶

f) Neexistující sociální sítě

O sociálně vyloučených lokalitách se hovoří jako o komunitách, ale vyloučené sociální oblasti tvoří často uměle sestěhované romské rodiny, které jsou z rozdílných subetnických skupin. To je důvodem častých konfliktů i uvnitř vyloučených lokalit a také to vede k neschopnosti se zájmově organizovat či občansky angažovat.⁷

⁶ NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Portál, 2003, s.72

⁷ NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Portál, 2003, s.72-73

2 KONSTELACE ROMSKÉ RODINY

Rodina u Romů patřila a stále patří k nejvyšším hodnotám v jejich životě. Zajišťovala pro ně ochranu sociální, což znamenalo, že nikdo nezůstával sám a o všechny bylo postaráno. Dále ochranu psychologickou například veškeré problémy řešila rodina společně. Nakonec ochranu ekonomickou, kdy rodina poskytovala obživu pro všechny.

Romská rodina byla veliká a značně soudržná, ale v posledních desetiletích se její úloha výrazně pozměnila. Tradiční rodina byla patriarchální a endogamní s její širší rodovou skupinou. Tato rodina se nazývala familija, tvořily ji tři až čtyři generace, které žily v pěti až deseti domácnostech a rozhodující moc patřila nejstaršímu členovi, nazývanému phuro. Patriarchálnost si romská rodina stále částečně udržuje.⁸

V širší rodině byly důležité pevné ekonomické a sociální vazby, které poukazují na vnitřní solidaritu tohoto uskupení, díky čemuž nedošlo k zániku uskupení, i když byli Romové často v historii pronásledováni za účelem fyzické likvidace, v lepším případě asimilačnímu tlaku. Příslušníci širší rodiny mají povinnost pomoci v případě nouze. Veškerí členové širší rodiny se účastní křtů, svateb i pohřbů, kde se klade na hostitele povinnost pohostinnosti na dobu, kterou hosté potřebují.

Pozici členů rodiny vymezují dva hlavní faktory: pohlaví a věk. Muž má v tradiční romské rodině vyšší postavení než žena. Vážnost obou vzrůstá s přibývajícím věkem. U žen byl důležitý počet dětí, čím více jich měla, tím jí patřilo více úcty.⁹

Otec, který byl hlavou rodiny, měl za hlavní povinnost vydělávat peníze. „Úkolem mužů je zajistit ostatním členům rodiny ekonomické zázemí. Vydělané finanční prostředky odevzdávají ženě, která se musí postarat, aby bylo za co jíst, za co koupit ošacení apod.“

¹⁰ Důležitou povinností otce byl výběr partnerů pro své děti.

Žena měla za úkol pečovat o domácnost a rodinu. Byla od dětství vedena k projevům úcty a pokory k muži, což ji stavělo do podřízeného postavení v rodině. Jak jsem se již zmiňovala, důležitým faktorem, který ovlivňoval ženino postavení v celé

⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc, 1995, s. 95

⁹ *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha, 2001, s. 137

¹⁰ *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha, 2001, s.137-138

komunitě, byl počet dětí. Pokud byla žena neplodná, společností s ní buď soucítila, nebo byla zavrhaná či k posměchu ostatním. Neplodnost byla dávána vždy za vinu ženě, tudíž její manžel mohl takovou ženu kdykoliv opustit. „Děti byly bohatstvím rodiny... Říkalo se, že když žena měla dvě nebo tři děti, že to ještě není žádná matka.“¹¹

Romské ženy se stávají matkami v nízkém věku, obvykle před dovršením dvaceti let. „Z důvodů nízkého věku vstupu do sociálně akceptovaného soužití muže a ženy nebývá věkový rozdíl mezi partnery velký (vyšší věkový rozdíl se objevuje až v případě druhých sňatků).“¹²

Romské děti byly od mala vedeny k samostatnosti. Starší děti, zvláště dívky, byly vedeny k péči o své mladší sourozence a pomoci matce s chodem domácnosti. Výchova romských dívek byla orientována na sňatek a následnou péči o novou rodinu. Dcery obvykle odcházely za svými manželi, naopak syn dovedl do rodiny nevěstu. Z pravidla si romští rodiče přáli, aby jejich prvním potomkem byl syn, a celkově mužští potomci byli vítanější než dcery. „Mít mnoho synů je pro romskou rodinu určitým výrazem prestiže, ale i důležitým faktorem pro vyjádření fyzické síly rodiny.“¹³ Nejstarší syn má na sourozence stejný vliv jako rodiče, obzvláště jako otec. Rodiče zastupuje v nepřítomnosti, pomáhá s výchovou, organizuje práci pro sourozence a poskytuje jim ochranu. Pokud zemře otec rodiny, přecházela na nejstaršího syna péče o celou rodinu, matkou byl respektován a sestry jej musely poslouchat.

¹¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno, 1999, s. 53

¹² BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK. *Cikánská rodina a přibuzenství*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007, s. 33

¹³ *Menšíny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha, 2001, s.140

3 VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ

Romské děti zpravidla nenavštěvují mateřskou školu, a tudíž nastupují do nového prostředí plného cizích lidí ve svých šesti letech. Problémy školního neúspěchu se velmi často začínají vyskytovat již v první třídě základní školy.

Za hlavní problémy, s kterými se romské dítě začíná potýkat se začátkem povinné školní docházky, můžeme označit: nedostatek času a prostoru na domácí přípravu, neochotu rodičů zajistit školní pomůcky, nezvyk na pevný denní režim a činnosti vyžadující dlouhodobé soustředění, neznalost kreslení a psaní, neznalost pojmů, které jsou důležité v praktickém životě a také používání etnolektu češtiny.¹⁴

Momentálně jsou vyvíjeny snahy zvýšit počet romských dětí v mateřských školách, a to nejlépe dva roky před zahájením školní docházky, protože právě ve školkách lze příznivě připravit romské dítě na školu. V mateřských školách dochází k vyrovnání jazykových a jiných nevýhod, které jsou pro romské děti příznačné. Bohužel romští rodiče neshledávají za důležité posílat své děti do mateřských škol. Jedním z důvodů je také příspěvek, který nejsou ochotni dávat.

Dalším krokem, vedoucím ke zlepšení nástupu romských dětí do školy, jsou přípravné třídy, které mají podobný ráz jako poslední ročníky mateřských škol a jsou určeny pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Děti si zde zvykají na školní prostředí a na určitý režim. Tyto třídy jsou zřizovány v lokalitách s vyšším počtem Romů nebo jiných sociokulturně znevýhodněných občanů.

Škola a obzvláště učitelé jsou důležitým faktorem, který rozhodne o tom, zda romské děti dosáhnou uspokojujících výsledků pro zvládnutí základního vzdělání a vzdělání následujícího. Je třeba dbát o komunikaci s romskými rodiči, přesvědčit je, že škola není nepřátelskou institucí a snažit se zvyšovat společnou spolupráci. Učitelé by měli projevovat zájem o celou rodinu a snažit se s rodiči dítěte vytvořit pozitivní vztahy.

¹⁴ Vzdělávání Romů v ČR. In: [online]. 2002. vyd. [cit. 2014-03-09]. Dostupné z: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b02romove/18.pdf>

„ Z těchto důvodů je nezbytné do systému pregraduální přípravy pedagogů včlenit jako nedílnou součást problematiku vzdělávání národnostních a etnických menšin, s cílem odstranit existující předsudky vůči Romům a jiným etnikům.“¹⁵

Velmi talentované jsou romské děti v oblasti hudby, tance a výtvarné činnosti. Tyto činnosti jsou pro romské děti přirozené. Bylo by velkým přínosem nadané děti podporovat a snažit se dále rozvíjet jejich talent.

Častou chybou, které se dopouštějí pedagogové po neúspěšnosti romského dítěte ve školním prostředí je, že dítě přeřadí do praktické školy. „Podle odborných odhadů je ve speciálním školství vzděláváno až 40% romských dětí. Tímto způsobem již v samém počátku školní docházky vzniká takzvané „dvourychlostní“ školství, jehož společenské důsledky jsou nejen nespravedlivé, ale také drahé.“¹⁶

Dítě je přeloženo na základě vyšetření v pedagogicko - psychologické poradně. Toto vyšetření zjišťuje úroveň školní znalosti a inteligenční schopnosti, tyto testy neberou v úvahu rozdílnou kulturní a sociální zkušenost dítěte. Právě absolvování praktických škol vede k omezenému výběru následujícího vzdělání, nebo také získání zaměstnání. Nepříjemným faktem je také to, že mnozí romští rodiče se skutečnosti, že jejich dítě je přeřazeno do praktické školy nebrání. Ba naopak se stává, že to i vyžadují, protože zde mají více dětí, tudíž budou pohromadě. Často právě v právě v praktických školách převládají romské děti, tudíž se zde cítí lépe. „Tak se stává, že chytří Romové nemohou pracovat v oborech odpovídajících jejím kvalitám a často svou invenci a kreativitu uplatní v protispoločenské činnosti.... Na počátku je však pouhá školní neúspěšnost romského dítěte v první třídě základní školy.“¹⁷

Od roku 1998 mohou ředitelé škol s větším počtem romských nebo jinak znevýhodněných žáků ustanovit funkci asistenta pedagoga (romského pedagogického asistenta, který má za úkol pomáhat žákům zvyknout si na školní prostředí a komunikovat s rodiči.

¹⁵ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha, 2011, s. 59

¹⁶ Metodický portál RVP: inspirace a zkušenosti učitelů. [online]. [cit. 2014-03-09].

¹⁷ *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník : zdroje a formy rasismu a netolerance, informace o národnostních menšinách hry a cvičení pro žáky a studenty*. Editor Tatjana Šišková. Praha, 1998, s. 156

4 ROMOVÉ A PRÁCE

4.1 Tradiční zaměstnání Romů

„V současné době mohou Romové na některé lidi dělat dojem, že nejsou schopni se sami uživit a že neovládají žádné řemeslo...Málokdo přitom ví, že Romové ovládali po staletí, a někteří do nedávna, kromě svých hudebních schopností i mnoho řemesel, které však v poválečném období v důsledku industrializace a čtyřicetiletého tlaku bývalé socialistické společnosti většinou ztratili a stali se převážně nekvalifikovanými dělníky.“¹⁸ Romové měli v minulosti svoje typická a tradiční řemesla. A která to byla? Již v 16. století Romové rozvíjeli kovářství. Kovářské řemeslo přetrvalo jako hlavní způsob obživy Romů až do 20. století. Nejčastějšími kovářskými výrobky byly hřebíky, řetězy, podkovy, různá kování nebo zemědělské nářadí. V současné době toto tradiční romské řemeslo nemá široké zastoupení mezi romskou komunitou. Tradici nadále udržují pouze umělečtí kováři.

Dalším tradičním řemeslem bylo kotlářství. Toto řemeslo je spjato především s kočovnými olašskými Romy. Typickými výrobky kotlářského řemesla byly samozřejmě kotle, kotlíky, ale také talíře, pánve nebo konve. Romové svoje kotlářské výrobky vyměňovali za potraviny, nebo je prodávali na trzích. Vinou postupného usazování se a násilnou likvidací kočování toto řemeslo prakticky vymizelo a Romové se již pouze věnovali opravě výrobků. Ke konci tohoto řemesla přispěla také průmyslová výroba.

Mezi tradiční romské řemeslo patřilo také zvonkařství. Zvonky a zvonce se vyráběly z bronzu, z mosazi nebo z hrubšího plechu. „V našich zemích zaniklo zvonkařství v širším měřítku v šedesátých letech, ale někteří Romové na Slovensku dodnes ovládají výrobu nejen zvonků vyklepávaných, ale dokonce i odlévaných.“¹⁹

Romové se také živilo jako výrobci koryt. Zde mluvíme o korytářství. Romové vyráběli velká i menší koryta, mísy, ale také vařečky, lžice nebo další výrobky do domácnosti. Toto řemeslo bylo spjato zejména se skupinou rumunských Romů. V dnešní době toto řemeslo můžeme stále vidět na východním Slovensku, kde se toto dědí z generace na generaci.

¹⁸ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 46-47

¹⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 48

Mezi další dřevozpracující tradiční řemesla patřilo košíkářství a výroba košťat. Tyto řemesla jsou i v dnešní době stále živá a pro mnoho Romů jsou způsobem obživy.

Romové při své činnosti vždy dokázali využít přírodních materiálů. Svědčí o tom výroba valků, nepálených cihel, které byly vyráběny z hlíny. Cihle vyráběli nejdříve pro svoji potřebu, později i na prodej. „Toto řemeslo bylo donedávna zdrojem obživy mnoha romských rodin v našich i sousedních zemích a zabývaly se jím, pokud jde o výrobu ve velkém, sezónně ženy a větší děti. Dnes války vyrábějí i muži, hlavně na Slovensku v romských lokalitách.“²⁰

Dalším přírodním materiálem, který využívali Romové pro svoje řemeslo, byly prasečí pročesané štětiny nebo koňské žíně. Z těchto materiálů vyráběli Romové kartáče a štětky. Tato výroba však zanikla již v 60. letech minulého století.

Zajímavou činností, kterou provozovaly romské ženy, bylo tkaní šňůrek na „krosienkách“. Jednalo se o malý zjednodušený ruční stav.

„Zcela odlišný byl ještě do začátku šedesátých let způsob obživy skupin olašských, do roku 1959 kočovných či polokočovných Romů. Kromě vzpomínaného kotlářství a občasných „příživnických“ obživných způsobů to bylo především koňské handlířství a překupnictví.“²¹ Romové různými způsoby omlazovali koně, které se následně snažili prodat za vyšší cenu, než kterou kuň ve skutečnosti měl. Díky kočovnému životu jim jejich handlířství často vycházelo.

Překupnictvím se zabývaly především romské ženy a romská mládež. Skupovaly staré šaty, peří a další věci, které následně vyměňovaly za jídlo. Tato forma obživy se vyskytuje i v dnešní době. Můžeme se setkat s pouličním prodejem, kdy skupinka Romů nabízí textilní výrobky nebo různé náradí. Bohužel při této činnosti využívají Romové zejména starší obyvatele, kteří se snáze nechají nalákat.

Romové se věnovali také hudbě. Romským hudebníkům se budu věnovat v kapitole romská kultura.

²⁰ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 49

²¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Vyd. 1. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 57

4.2 Pracovní příležitosti Romů

Otázka pracovního začleňování romské populace na trhu práce patří k palčivým problémům České republiky. Situace na trhu práce v České republice obecně není příliš dobrá. Nezaměstnaných občanů u nás je více jak šest set tisíc. To je vysoké číslo. Pracovních příležitostí není mnoho. Samozřejmě jsou lokality, kde se dá práce sehnat lehce, ale jsou také oblasti v České republice, kde je téměř nemožné sehnat práci. Romská populace při hledání zaměstnání je v tomto směru znevýhodněna několika důvody.

Obecně lze říci, že roli pro postavení na trhu práce hraje lidský kapitál. Jedná se o profesní kvalifikaci, pracovní zkušenosti nebo o odbornou praxi. Největším problémem je jednoznačně nízká úroveň vzdělání romské populace. Dalším hráčem pro postavení na trhu práce je sociální kapitál. V tomto případě se jedná především o sociální kontakt se společností. Vliv na pro postavení Romů na trhu práce má také kulturní kapitál. Do této části patří například zvládnutí jazyka, získávání dovedností v rámci procesu socializace nebo zvládnutí společenské komunikace.

Postavení Romů na trhu práce v České republice je také specifické tím, že naše země prošla před více jak dvaceti lety složitou cestou změny k tržní ekonomice. Před rokem 1989 získávali Romové práci v oblastech průmyslové výroby. Jednalo se o práci s nízkou nebo žádnou kvalifikací. Změny v roce 1989 se výrazně dotkly nekvalifikovaných pracovníků. Rázem se velká většina těchto pracovníků ocitla na úradech práce. „Proces transformace komunistických režimů směrem k tržním demokraciím přinesl na jedné straně pozitivní změny v postavení Romů, zejména jejich oficiální uznání coby etnické menšiny doprovázené rozvojem romské kultury a přiznáním práva na formulaci vlastních politických zájmů a na delegování vlastních politických reprezentací. Na druhé straně dochází v podmínkách tržní ekonomiky ke změnám reálných životních šancí a životních podmínek příslušníků romského etnika. Tyto změny přinesly značné části Romů všestranné znevýhodnění (multiple disadvantage) či dokonce sociální exkluzi.“²²

V posledních letech se objevují další důvody, proč Romové obtížně získávají práci. Jedná se zejména o diskriminaci na trhu práce. Na druhé straně je to ale také neochota

²² *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1998-2003, s. 11-12

využít nabízené volné místo. Vzhledem k špatně nastavenému systému vyplácení sociálních dávek se mnohdy setkáváme s tím, že některá volná pracovní místa jsou finančně ohodnocena hůře, než je výše těchto sociálních dávek. S tímto problémem souvisí tzv. „práce načerno“. Tím se prohlubuje šedá ekonomika.

„Profil zaměstnanosti a nezaměstnanosti Romů je výsledkem interakce jejich lidského, sociálního a kulturního kapitálu se strukturou lokálního trhu práce.“²³ To znamená, kde je větší obecná nezaměstnanost, je zároveň větší nezaměstnanost romské populace. Nicméně podle zjištěných údajů se Romové snaží využít alespoň dočasná nebo nestálá pracovní místa. Zde je následně velké riziko propuštění. Tím nezaměstnanost Romů je vysoká i tam, kde obecná nezaměstnanost není tak vysoká.²⁴

Míra nezaměstnanosti romské populace dosahuje až 70%. V některých oblastech je ještě o několik procent vyšší. „Nejvyšší počty romských uchazečů o zaměstnání, jak absolutní, tak procentuální, se soustřeďují do okresů průmyslové aglomerace ostravsko-karvinské, do okresů severočeské hnědouhelné pánve a bývalých krajských a průmyslově vyspělých měst, tj. většinou do měst, kde míra nezaměstnanosti převyšuje celostátní průměr.“²⁵ Co se týká poměru nezaměstnaných romských mužů a romských žen, více nezaměstnaných je mužů. Ti hledají spíše sezónní práce. Nezaměstnanost u romské populace je zpravidla dlouhodobá.

Bohužel s vysokou mírou nezaměstnanosti Romů souvisejí negativní a patologické jevy a sociální propad. U romské populace tak vzrůstá agresivita a kriminální jednání. Co se týká kriminálního jednání, Romové některé trestné činy neuznávají jako protizákonné. Mezi tyto činy patří například pohlavní zneužití, znásilnění nebo výtržnictví. Další problémem je prostituce a drogová problematika. Je zcela zřejmé, že na tyto patologické jevy má z velké části vliv právě vysoká míra nezaměstnanosti u Romů.

A jaké jsou možnosti snížení nezaměstnanosti romské populace? Stát realizuje programy aktivní politiky zaměstnanosti. To je jedna z možností, jak přispět ke snížení nezaměstnanosti Romů. Různé rekvalifikační programy nebo veřejně prospěšné práce jsou jistě možnostmi. Bohužel i zde se setkáváme s nepříliš úspěšnou realizací. „Klasické nástroje

²³ NAVRÁTIL, Pavel. 721177986. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, s. 158

²⁴ NAVRÁTIL, Pavel. 721177986. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, s. 158

²⁵ LISÁ, Helena. *Romové v České republice, 1945-1998*. Vyd. 1. Praha: Socioklub, 1999, s. 369

aktivní politiky zaměstnanosti se v případě Romů ukázaly více méně neúčinné, protože podíl romských účastníků o zaměstnání se v nich pohyboval kolem 10 % (z celé sledované romské skupiny pouhých 15,1 %). Největší počet romských uchazečů o zaměstnání se účastní programů veřejně prospěšných prací, a to zejména v menších obcích. Tyto pomocné a nekvalifikované práce, většinou úklidového charakteru v délce do 12 měsíců, však slouží spíše k obnovování pracovních návyků než k získání zaměstnání trvalejšího charakteru.²⁶

V problematice nezaměstnanosti romské populace musíme začít od těch nejmenších. Je důležité co nejvíce začlenit romské děti do majoritního způsobu školního vzdělávání. Musí být jasně patrné, že vzdělání je to nejdůležitější. Samozřejmě v tomto ohledu je důležitá také spolupráce rodičů.

Romové se kvůli vysoké míře nezaměstnanosti dostávají na samý okraj společnosti. Je důležité realizovat programy na jejich zpětné začlenění se do běžné společnosti. Tímto úkolem je pověřeno Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. „K obecným cílům sociálního začleňování patří zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám, dále prevence rizika sociálního vyloučení, pomoc nejvíce zranitelným a mobilizace všech relevantních aktérů.“²⁷

Se vstupem do Evropské unie jsou jednotlivé programy upravovány ve Společenství. V letech 2000 – 2010 se jednalo o Lisabonskou strategii pro oblast sociálního začleňování. Pod programem Evropské unie jsou národní programy. V České republice se jednalo o program národního akčního plánu sociálního začleňování. Tyto plány jsou každé dva roky upravovány.

Dalším programem pro oblast sociálního začleňování je Strategie Evropa 2020. I v této oblasti jednotlivé členské státy Evropské unie vypracovávají svoje národní akční plány.

Můžeme doufat, že kroky Evropské unie i kroky České republiky, realizované prostřednictvím jednotlivých programů, přispějí ke snížení jak celkové nezaměstnanosti,

²⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí: Sociální začleňování. [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/9078>

tak nezaměstnanosti romské populace. Je zřejmé, že snížení nezaměstnanosti přispěje také ke snížení chudoby.

Ovšem není možné se pouze ohlížet na kroky, které nabízí sociální politika. Je důležitá osobní angažovanost. Člověk by měl chtít pracovat a ne být závislý na štědrých sociálních dávkách. Vždyť přece práce patří od počátku lidské civilizace k základním lidským činnostem. A to platí i pro romskou populaci, která má samozřejmě ztížené podmínky, ale na druhou stranu ochota hledat si práci nebo vůbec jít pracovat, je poměrně nízká. Jak už jsem uvedla výše, je třeba se zaměřit především na budoucnost. Zde vidím důležité co nejvíce začlenit romskou mládež do klasického systému vzdělávání v České republice.

5 ROMSKÁ KULTURA

5.1 Romská hudba

Nejvýznamnějším prvkem kultury u Romů je jednoznačně hudba, která vytváří oporu romské identity. Již v dávné historii romští hudebníci získávali uznání a úspěch u evropských královských dvorů. „Nejstarší zpráva o romském hudebníkovi v Uhersku, který hrál na loutnu královně Beatrix, je z roku 1489. V 16. století jsou zmiňováni romští hudebníci, kteří hráli na citeru. V následujících stoletích se romské hudební skupiny těšily velké oblibě u uherské šlechty, která rodiny hudebníků usazovala na svých pozemcích a poskytovala jim různé výhody.“²⁸

Hudba měla pro Romy obrovský význam. Dávala jim možnost výdělku, ale také vyjadřovala jejich emoce, doprovázela důležité události v jejich životě, jako byly křtiny, svatby nebo pohřby.

Pro romskou hudbu v České republice a na Slovensku je typická variabilita, kdy jedna píseň dostává více podob. Nejvíce písní je lyrických, ve kterých se odráží bolest i radost, vnitřní svět i životní hodnoty. Písně epické nejvíce zpívají olašští Romové. Tyto písně vyprávějí skutečný život, který byl dříve spojený s kočováním, a konkrétní události. Z tanečních písní jsou nejznámější, převážně na Slovensku, romské čardáše.²⁹

Tradičně hráli Romové v tzv. Cikánských lidových hudbách, což byly skupiny muzikantů, které hrály na tyto nástroje: housle, cimbál, klarinet a basu. V nedávné minulosti se k těmto nástrojům přidali další, a to saxofon, akordeon, kytary a bicí.

I v dnešní době je hudba pro Romy důležitá. „Vznikají i nové písně (rompop) v hudebním stylu tradičních romských písní, v nichž talentovaní hudebníci a textaři vyjadřují dnešní problémy a pocity.“³⁰ V České republice mezi takové písničkáře patří Franta Čarný z Českého Krumlova nebo Gejza Horváth z Brna. Neromská společnost zná zpěvačku Věru Bílou se skupinou Kale. Dnes je velmi oblíbenou skupinou i pro neromskou společnost Gipsy CZ. Světové proslulosti dosáhla francouzská skupina Gipsy Kings.

²⁸ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 21

²⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 61-62

³⁰ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 23

S hudbou úzce souvisí tanec, který patří také k tradičním prvkům romské kultury. Troufnu si říci, že se Romové narodí již jako tanečníci. Cikánský tanec je divoký, svůdný a veselý. Každý region, kde žijí Romové, má svá specifika v oblasti tanců. Existuje celá řada druhů cikánských tanců. Asi nejznámějším tancem je čardáš, který se tančí na slovenské nebo maďarské melodie. Dále se rozeznávají cikánské tance podle doplňků tanečnic. Můžeme se tak setkat s cikánským tancem s tamburínou, vějířem, se šálem, se svíčkami nebo s ohněm. Cikánské tance můžeme rozdělit podle oblasti svého vývoje. Zde mluvíme například o cikánských tancích na Balkáně, o tureckých cikánských tancích nebo o indických cikánských tancích. Cikánské tance patří díky své rozmanitosti mezi ideální zábavu na různé společenské události a akce.

5.2 Romové a výtvarné umění

Dalším prvkem romské kultury je výtvarné umění. Od počátků romské komunity mělo výtvarné umění svoje pevné místo v životě Romů. „Výtvarný cit i schopnosti se u Romů přirozeně rozvíjely díky jejich těsnému sepětí s přírodou, jež pro ně byla stálým zdrojem inspirace. Provozování dědičných řemesel přispívalo k manuální zručnosti a naučilo Romy pracovat s rozličnými přírodními materiály a surovinami.“³¹

Romové tedy využívali především přírodní materiál. Typickou surovinou byla hlína. Tu používali Romové na výrobu keramiky nebo cihel. Známa je výroba válků – nepálených cihel. Můžeme říci, že výroba cihel byla pro mnohé Romy zdrojem obživy. Další surovinou, kterou Romové využívali, bylo dřevo, ze kterého vyráběli loutky, dřevěné nádoby nebo hudební nástroje. Setkáváme se také s výrobky z proutí, ze slámy či z rákosu. Typické pro romskou kulturu je zpracování kovů. „Dokladem vrcholné práce s kovem jsou rituální poháry představitelů romských skupin (vajdů, čhibálů, mujalů nebo paňalů), jež spolu s řetězem, ozdobnými „gombíky“ připevněnými na vestě, vajdovskou holí (bakul'ou či laskou) a kloboukem patřily k symbolům moci vůdce romské skupiny.“³²

³¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 69

³² ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 69

Romové také dbali na úpravu svých příbytků. Svoje obydlí různě barevně zdobili a doplňovali je výtvarnými motivy. Znamé jsou výtvarně upravené kočovné vozy.

V posledních letech se výtvarné umění Romů velmi rozvíjí a přibývá stále více autorů romského výtvarného umění. Tím také stoupá zájem o tento druh kultury u neromské populace.

„Romská amatérská výtvarná tvorba nepředstavuje dnes již jen lidové umění, ve kterém má své základy, ale je velmi různorodá a přerůstá až ke snaze o vyjádření niterných pocitů formou nekonkrétní – abstraktní malby.“³³

Ve výtvarném umění najdeme nejen amatérské umělce, ale také profesionální výtvarníky. Jmenujme například Violu Petrášovou, Denisu Demlovou nebo Davida Zemana.

5.3 Romský jazyk a literatura

Romština je indoárijský jazyk patřící do skupiny indoevropských jazyků. Romský jazyk z pohledu gramatického patří k jazykům flektivním. Stejně jako v češtině můžeme tedy slova skloňovat a časovat. Romština nepatří mezi jednotné jazyky. Díky kočovnému způsobu života se rozeznává několik dialektů. Vzhledem k tomuto je v romštině hodně výrazů převzatých z dalších jazyků. Doposud nebyla definována jednotná spisovná romština. V České a Slovenské republice jsou užívány tři dialekty: slovenský, maďarský a olašský. Nejrozšířenější je jednoznačně dialekt slovenský.

Problematikou romského jazyka se například zabývala zakladatelka romistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy Milena Hübschmannová, která je autorkou publikací o romském jazyku. V České republice také několik univerzit zavedlo studium romštiny.

Další částí romské kultury je literatura. Romsky se píše básně, beletrie či písně. Romská literatura je těžko srovnatelná s typickou literaturou světových národů. Romské písně a básně jsou často velmi něžné, poetické a vyznačují se hlubokým citem. Můžeme

³³ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 71

se ovšem setkat také s poměrně drsným někdy až vulgárním textem. Velmi známé jsou také romské pohádky.

Současnou romskou literaturu zastupuje zejména Elena Lacková. Tato první romská studentka Univerzity Karlovy je známa svým románem *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Další významnou spisovatelkou je Tera Fabiánová, která napsala například povídku *Jak jsem chodila do školy* nebo pohádku *Tulák*. Romským pohádkám se věnuje Margita Reiznerová. Známa je dále také Ilona Ferková. Ta se ve své spisovatelské tvorbě věnuje romským dětem v dětských domovech a napsala na toto téma knihu *Čhorde čhave – Ukradené děti*. Tato spisovatelka odcestovala do Velké Británie. Od Václava Havla dostala vyznamenání za aktivní přístup k lepšímu postavení Romů v České republice. Náboženské literatuře se věnuje Vlado Oláh.

„V poslední době romští spisovatelé pod tlakem rasismu emigrují. To romskou literaturu neochudí, protože publikují i dále, pro českou romskou kulturu v jejím zápase o přežití je to však velká ztráta.“³⁴

5.4 Romské tradice

Romské tradice vzhledem k tomu, že historie romského národa je velmi stará, jsou velmi různorodé, bohaté a nelze je všechny v tak krátkém obsahu uvést a popsat.

Romové nemají své speciální svátky. Slaví podobně jako my Vánoce i Velikonoce, nicméně zvyky při nejvýznamnějších křesťanských svátcích jsou odlišné od našich.

Vánoce byly pro Romy velkou slavností. Uměli si dopřát a dokázali na svoje pohoštění dopředu našetřit. Jaké byly typické pokrmy pro Štědrý den? Nesměly chybět fazole se švestkami, zelí, brambory, šátečky plněné brambory a buchtičky sypané mákem a polité mlékem. Vánoční stromeček byl zdoben podobně jako u nás. Nechyběly baňky, vločky, cukrovinky. Romové ovšem navíc ještě na stromeček věšeli bankovky.

³⁴ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny. Současná situace. Kořeny problémů. Naděje společné budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 143 s. s.43

Velikonoční zvyky u Romů byly následující. Dávali za okno šunku, uzené maso a buchty. Tím se chlubil ostatním. Typickým zvykem Romů na Velikonoce bylo pokládání barvených vajec na hroby svých zemřelých.

Další romské tradice a zvyky jsou spojeny s důležitými událostmi v životě každé rodiny. Romové mají specifické zvyky při narození nového potomka do rodiny, při uzavírání manželství a při pohřbu svého blízkého.

Už samotné těhotenství romské ženy mělo svoje daná pravidla. Často se jednalo o různé zákazy nebo příkazy. „Řada zákazů vycházela například z podobnostní magie – těhotná žena se nesměla dívat na nic škaredého, aby dítě mělo pěknou tvář. Nesměla chodit na pohřeb – dítě by bylo smutné, naopak měla zpívat, aby se jí narodilo veselé dítě; při pohledu na oheň se nesměla dotknout těla – zůstala by jí tam skvrna – ‚oheň‘.“³⁵ Romové věřili, že dokážou podle tvaru břicha těhotné ženy poznat pohlaví dítěte. Špičaté břicho předvíдалo chlapce, okrouhlé břicho zase děvče.

I po narození dítěte uctívali Romové svoje tradice. „Obřadní byla první koupel, do které se vkládaly peníze (u olašských Romů zlaté šperky), aby dítě bylo bohaté; podrželi je chvíli nad ohněm pro jeho očistný účinek a jako prvnímu ho ukázali otci. Ten je políbil a tím je přijal za své.“³⁶ Romské ženy rodily donedávna doma při asistenci porodní báby. Dalším znakem pro budoucí život dítěte bylo, zda se dítě narodilo se zoubkem. To znamenalo, že bude věštec.

Romové vkládali do postýlky různé špičaté předměty, to aby zahnali zlou čarodějnici, která by mohla dítě vyměnit. Teprve až po křtu toto nebezpečí nehrozilo.

Romové uctívali i další zvyky po narození svého dítěte. „Pokud se někdo na malého človíčka nehezky podíval nebo se nad ním divil, mohl ho uřknout; takové děťátko potom v noci nespalo, stále plakalo. Proti uřknutí se dětem na zápěstí uvazovala červená stužka, děvčátkům se na krk dával červený náhrdelník. Pokud byli rodiče přesvědčeni, že dítě někdo uřknul, připravili „uhlíkovou vodu“, kterou ho umyli.“³⁷

³⁵ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 56

³⁶ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 56-57

³⁷ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001, s.34

Uzavření manželství nebylo v minulosti pro Romy zase tak důležité. Nejdříve uspořádali požádání o ruku. Při hostině došlo k zajímavému obřadu. „Když oba mladí slíbili, že se budou mít rádi a budou spolu dobře vycházet, vážený muž z osady jim svázal šátkem překřížená zápěstí a do dlaní jim nalil víno. Ženich vypil víno z dlaně nevěsty, nevěsta z dlaně ženicha, a potom se políbili. Od té chvíle byli považováni za manžele.“³⁸ Klasická svatba se pak pořádala až později.

Při výběru budoucího partnera mladým Romům často pomáhali jejich rodiče. Lépe řečeno někdy byly sňatky domluveny již v útlém věku budoucích partnerů. Stávalo se tak na poutích.

Velkým problémem měl být sňatek s členem jiné romské skupiny nebo s příslušníkem majoritní skupiny. „Zajímavé je, že sňatek s členem majority byl posuzován shovívavěji než s partnerem z jiné romské skupiny. V obou případech však znamenal často i vyloučení jedince a tedy budoucí rodiny z daného společenství.“³⁹

Asi nejvíce zvyků a tradic se zachovalo při úmrtí člověka. Romové věří, že mrtvý může škodit živým až do pohřbu, někdy i po něm. Z tohoto důvodu uctívají Romové celý systém obřadů, aby mrtvý neměl důvod se vrátit. „V domě zemřelého zakryli zrcadlo nebo ho sundali. Do rakve dali zemřelému nejkrásnější šaty i jeho oblíbené předměty: mužům fajfku, cigarety, ale i housle nebo kytaru, ženám náušnice, prsteny, modlitební knížku. Od chvíle smrti až do pohřbu Romové stále zůstávali u mrtvého. Až když v den pohřbu nesli rakev z domu a třikrát s ní zaklepali o práh, uvěřili, že duše navždy odešla.“⁴⁰ Smutek měla rodina držet rok. Ženy si ostříhaly vlasy, chodily v černém, pozůstali nechodili na zábavy či svatby.

„V komplexu rodinných zvyků a obřadů se u jednotlivých skupin Romů dodnes zachovaly v různé míře tradiční až archaické prvky kultury a způsobu života v minulosti. Přestože dochází k inovacím a postupnému překrývání a doplňování zvykoslovím majoritní společnosti, poskytuje dodnes tato oblast života Romů příležitost k poznání jejich vnitřního světa, jeho zákonitostí a často – z hlediska majoritní společnosti – osobitých projevů.“⁴¹

³⁸ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001, s.34

³⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 55

⁴⁰ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001, s.34

⁴¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 57

5.5 Bydlení Romů

V dřívějších dobách Romové hodně kočovali. Neměli tedy trvalé bydliště. Žili vlastně pod širým nebem a k obydlí jim přispěl vůz nebo stan „šátra“ nebo provizorní přístřešek z větví. Později k bydlení užívali maringotky, kterými cestovali po světě. S koncem kočovného způsobu života dochází také ke změnám ve způsobu bydlení Romů.

Jiný způsob bydlení byl u Romů, kteří byli usedlí na určitém místě. „Pro většinu ze skupiny slovenských i maďarských Romů, na Slovensku již po staletí usedle žijících, bylo donedávna převažujícím typem bydlení ve specifických romských soustředěních, tzv. cikánských osadách... Toto izolované soustředění je především projevem netolerance, formou vyhnání z místního společenství; na druhé straně však ghetto začalo plnit roli vlastního – svého místa, kde je možno žít bezpečně, být mezi svými, nacházet mezi nimi oporu a kde každý mimo tento uzavřený region je cizí.“⁴² Cikánské osady byly seskupení domků. Dodnes některé osady nemají zaveden elektrický proud. Typickým obydlím byly zemnice, polozemnice, jednoprostorový domek zvaný koliba, dvouprostorový dům nebo víceprostorové domy.

Dnešní způsob bydlení romské komunity je u nás i na Slovensku odlišný. Romové bydlí většinou v gádžovských bytech. „Výměna domovských chatrčí ve starých osadách za běžné gádžovské byty v panelových domech je z pohledu běžného občana i sociálního pracovníka nesporným ziskem. Cena, kterou za to Romové zaplatili – aniž si to uvědomili – ztrátou nebo aspoň oslabením svých velkorodinných pospolitostí, byla ovšem vysoká.“⁴³ Romové na některé, pro nás typické věci v bytech, nebyli zvyklí. Neznali například kliky u dveří nebo kohoutky u umyvadla.

Spíše než způsob bydlení je pro Romy charakteristický způsob užívání bytu. Romové využívají především jednu místnost pro svoje žití. Typickým znakem je také přeplňování kapacity bytů.

Negativem bydlení romské komunity je devastace bytů a domů. Během krátké doby dokáží zničit prakticky celé zařízení bytu, nebo ho dokáží prodat.

⁴² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Vyd. 1. Olomouc, 1995, s. 65

⁴³ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny. Současná situace. Kořeny problémů. Naděje společné budoucnosti*. 1. vyd. Praha, 1998, s. 35

5.6 Subetnické skupiny

„Cigánské společenství je zvláštním typem společenství, sestávajícím ze skupin, z nichž každá jedna sama o sobě vykazuje charakteristiky samostatné etnické skupiny.“⁴⁴

Slovo Rom souhrnně označuje několik různých etnických skupin, které mají společnou genezi, jazyk a jiné sociálně kulturní charaktery.

Důležitým faktorem, oddělujícím jednotlivé romské skupiny, byla jejich profese. Ta pomáhala formovat tyto skupiny a vytvářet jejich vzorce chování. O jednotlivých tradičních profesích jsem se více zmínila v kapitole Pracovní příležitosti Romů.

Významným prvkem pro utváření romských skupin byl také celkový způsob života. Díky této charakteristice se Romové člení na usedlé a kočovné. „Velice zvláštní je přitom skutečnost, že některé typicky kočovné skupiny si i po usazení uchovaly své specifické rysy, zatímco jiné skupiny po usazení o ně přišly a převzaly charakteristiky skupin usedlých.“⁴⁵ U nás došlo k násilnému ukončení kočovného způsobu života Romů v roce 1958, kdy bylo vydáno usnesení „O práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR“ tehdejší komunistickou vládou.

Romské skupiny lze dělit podle tří různých aspektů. Za prvé existují skupiny vnitřní, do kterých se rozdělují sami Romové. Ty se nazývají etnonyma, nebo také endonyma.

Vnější dělení skupin vytváří neromská populace. Tyto názvy skupin se odborně definují jako exoetnonyma. Protože Romové žijí v diaspoře, v každé zemi, kde se usadili, vzniklo jiné exoetnonymum. Nejrozšířenějším je Cikáni, které má v různých zemích různou podobu. Na Slovensku Cigáni, v Polsku Cygane, v Rusku a na Ukrajině Cygany, v Německu a Rakousku Zigeuner a v Itálii Zigani. Pojmenování Cikán pochází z řeckého slova Athinganoi, kterým byli Romové označováni v Byzantské říši.⁴⁶

⁴⁴ BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK. *Cikánská rodina a přibuzenství*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007, s. 134

⁴⁵ BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK. *Cikánská rodina a přibuzenství*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007, s. 134

⁴⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc, 1995, s. 15

Druhé významné exoetnonymum vzniklo z řeckého slova Aiguptioi, což znamenalo egyptané. Tento název má původ ve skutečnosti, že část Romů prošla Malým Egyptem, jak se nazývala oblast na Peloponésském poloostrově, tudíž to vedlo k vykonstruování domněnky o egyptském původu Romů. Z tohoto názvu vznikla exoetnonyma jako Gypsies ve Velké Británii, Gitanos ve Španělsku, ve Francii Egyptiens nebo Tsiganes.

Na konec je to dělení z hlediska etnicko jazykového.

„Cikánské skupiny výrazným způsobem připomínají meziskupinová etnická společenství. Jsou autonomní, velice často navzájem nepřátelské, mnohé z nich mají potestární orgány, jednotlivé dialekty a odlišují se do takové míry, že členové rozdílných skupin si nemohou rozumět bez použití třetího jazyka – prostředníka.“⁴⁷

V České republice žijí Romové slovenští a maďarští, kteří k nám přišli zejména po druhé světové válce. Ti jsou nejpočetnější romskou skupinou nejen u nás, ale také v sousedním Slovensku.

Dále u nás nalezneme Romy české a moravské. To je ovšem jen malá skupina, protože většina českých a moravských Romů byla díky genocidě zavražděna za druhé světové války.

Zcela odlišnou skupinu tvoří Olaští Romové neboli Vlachike Roma. Liší se od ostatních Romů především vykonáváním a uctíváním zvyků, tradic a hodnot, což platí pro všechny generace.⁴⁸

Zajímavostí je, že u Olašských Romů stále fungují jejich tradiční vnitřní instituce, jako je například olašský soud, tzv. Kris, nebo funkce krále.

„Olaští Romové používají jazyk, kterému jiné romské skupiny nerozumí. Oni se s tímto jazykem dorozumí s naprostou většinou olašských Romů žijících nejen

⁴⁷ JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno, 2009, s. 106

⁴⁸ JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno, 2009, s. 241

v Evropě, ale všude na světě... Olaští Romové se nikdy neživili prací svých rukou ve smyslu manuální práce a nikdo je k tomu pravděpodobně nikdy nepřinutí.⁴⁹

Němečtí Romové, tzv. Sintové, je skupina, která se nepokládá za Cikány ani Romy, ale pouze za Sinty. Podobně jako Olaští Romové udržují stále svůj jazyk, který je částečně ovlivněn němčinou, a tradiční společenskou strukturu. U nás jsou zastoupeni ve velmi malém počtu převážně v pohraničí.

Dnes profesní specifika i celkový způsob života nemají svůj vymežující význam pro subetnické skupiny romské populace. Tento význam je kladen na jazyk, kdy většina romských skupin mluví svým dialektem, dále na geografii a náboženství.

⁴⁹ *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník : zdroje a formy rasismu a netolerance, informace o národnostních menšinách hry a cvičení pro žáky a studenty.* Editor Tatjana Šišková. Praha, 1998, s. 77

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 ROMOVÉ V BRNĚ

První zmínky o romské komunitě v Brně se datují již od 16. století. Na celém území Moravy žilo v 18. století přibližně 100 Romů. Romská komunita se původně usadila v okrajových částech města Brna. Dnes můžeme říci, že se jednalo o místní část Komín, Komárov a Černovice. V místní části Černovice byl také vybudován romský tábor – kolonie U Kostivárny. Romové bydleli také v dalších místních částech Brno – v Husovicích, Maloměřicích, Židenicích nebo v Žebětíně.

„Po válce se do svých domovů vrací asi desetina původních romských obyvatel a mění se skladba zdejšího obyvatelstva.“⁵⁰ Během dvaceti let po druhé světové válce se počet Romů v Brně ztrojnásobil. Většina romských obyvatel bydlela v tehdejších obvodech Brno III a Brno IV. Jedná se tedy o dnešní oblasti, kde se vyskytují sociálně vyloučené lokality.

Romové se již od počátku 50. let minulého století usazovali v činžovních pavlačových domech na ulicích Bratislavská nebo Francouzská. V lokalitě Cejl se již v 18. století budovaly právě takové domy pro dělníky, kteří měli pracovat v továrnách v této lokalitě. Lokality Cejl a Bratislavská jsou i dnes hlavním centrem romské komunity v Brně.

Další Romové přicházeli do Brna v 70. letech minulého století po likvidaci romských osad na Slovensku. V roce 2003 přišla ze Slovenska do Brna další početná skupina Romů.

Dnes je počet Romů v Brně odhadován asi na 17 tisíc osob. Jak již bylo uvedeno, velká část Romů bydlí na ulicích Bratislavská a Cejl a v blízkém okolí. Ale dá se říci, že Romové bydlí po celém Brně.

Bohužel velká skupina romských obyvatel je ohrožena nebo spadá do oblasti sociálně vyloučených osob. V Brně existují čtyři lokality sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené lokality – Cejl, Mostecká, Životského a Dornych. Nicméně se objevují i nová ohniska ohrožená sociálním vyloučením. Jedná se například o místní část Komárov nebo Líšeň. Specifická je situace v ubytovně Markéty Kuncové

⁵⁰ KAŠPAROVÁ, Irena a Štěpán RIPKA. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice: Moravské lokality. *Mezikulturní dialog* [online]. 2008, s. 374 [cit. 2014-04-16].

v Židenicích, kde došlo postupně k velkému nárůstu počtu romských nájemníků. „Příběh ubytovny vyšel na povrch v průběhu roku 2007, a to v souvislosti s vysokými poplatky, které musí platit nejen nájemníci, ale i samo město Brno v rámci doplatků na bydlení příjemcům dávek v hmotné nouzi, a také po několika incidentech, kdy zdejší nájemníci byli ze dne na den vyhozeni.“⁵¹

Otázkou je, jak se bude situace vyvíjet v budoucích letech. Lokality kolem ulic Bratislavská a Cejl jsou velmi blízko centru města a jsou zde záměry na přestavbu těchto lokalit. To by znamenalo přesun obyvatelstva a možné změny a přesuny ohnisek sociálně vyloučených lokalit.

Podle odhadů žije v této oblasti přibližně 5 tisíc Romů. Ale toto číslo je hodně zavádějící a zkreslující, protože se Romové do této lokality přesouvají, a tím je počet Romů bezesporu vyšší. „Lokalita je značně nehomogenní, a to nejen tehdy, pokud uvažujeme v intencích ‚Romové versus ne-Romové‘, ale také co se týče odlišností mezi Romy navzájem, které v určitých kontextech nabývají na důležitosti.“⁵² Jak bude popsáno níže, na základě výpovědí jednotlivých respondentů je problémem soužití s olašskými Romy.

Jak vypadá lokalita Cejl? Jak již bylo zmíněno, Cejl je prakticky v samém centru Brna. Na této adrese se nachází mnoho obchodů, firem a obchodních společností. Typickým znakem této lokality je celodenní čilý ruch. Přes den zde můžeme vidět zaměstnance firem, večer a v noci místní obyvatelstvo. Dalším typickým ukazatelem této lokality je množství nestátních neziskových organizací a s tím související sociální služby. To, že jsou tyto organizace v samém centru dění, je jednoznačně ku prospěchu věci. Mezi další typické ukazatele čtvrti Cejl patří častý výskyt zastaváren, bazarů a nonstop barů. Celkově ulice jako Bratislavská, Cejl a další působí značně zanedbaně a špinavě.

Mezi známé neziskové organizace zabývající se romskou problematikou patří především DROM, který svoji činnost realizuje již od roku 1989. U této neziskové organizace jsem prováděla také výzkum k této bakalářské práci, takže mám s touto

⁵¹ KAŠPAROVÁ, Irena a Štěpán RIPKA. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice: Moravské lokality. *Mezikulturní dialog* [online]. 2008, s. 374 [cit. 2014-04-16].

⁵² KAŠPAROVÁ, Irena a Štěpán RIPKA. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice: Moravské lokality. *Mezikulturní dialog* [online]. 2008, s. 374 [cit. 2014-04-16].

organizací určité zkušenosti. Organizace sídlí na ulici Bratislavská a je součástí velkého činžovního domu s pavlačí. Je to typický dům pro tuto lokalitu. Mezi další neziskové organizace zabývající se touto problematikou a působící v Brně patří IQ Roma Servis, Sdružení Romů na Moravě nebo sdružení Ratolest. „V rámci činnosti Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách bylo 30. 6. 2008 v Brně ustaveno lokální partnerství (LP). Jeho zakládajícími členy se staly: MMB, IQ Roma Servis a Drom, romské středisko. LP se na ustavující schůzi rozhodlo věnovat se prioritně následujícím oblastem: sociální bydlení, sociální ekonomika a vzdělávání.“⁵³

Typickým znakem pro tuto oblast je vysoká a dlouhodobá nezaměstnanost. Problémem při hledání zaměstnání je samozřejmě nízké vzdělání a nízká kvalifikace, ale také trestní bezúhonnost nebo vlastnictví řidičského oprávnění. Velkým problémem, tak jako jinde v Čechách, je diskriminace romské populace na trhu práce. Hodně romských lidí pracuje „načerno“. Romové se živí také sběrem železa, ale bohužel také prostitucí, krádežemi a další kriminalitou. Tato lokalita je velmi bohatá na patologické jevy. Zejména se jedná o drogovou závislost. Alarmující je fakt, že drogově závislí jsou již také mladiství kolem 15 let.

U romských sociálně znevýhodněných rodin je také nízká motivace ke vzdělání. „Děti mají vyšší absenci ve škole, která způsobuje velmi často i horší prospěch. Mezi další limitující faktory patří nedostatečná znalost českého jazyka, chybějící pozitivní vzory v lokalitě, nespolupráce rodičů při řešení specifických poruch učení, velká migrace.“⁵⁴ Učitelé vidí problém v tom, že žáci nejsou dostatečně motivováni k pokračování ve studiu. Většina žáků se domnívá, že je jedno, zda budou mít základní nebo středoškolské vzdělání, protože to nemá vliv na jejich budoucí povolání.

Jsou školy, do kterých chodí až 90 procent romských dětí. Takovým příkladem je škola na Bratislavské. Na integraci sociálně znevýhodněných žáků se zaměřuje Základní a mateřská škola Merhautova nebo Základní a mateřská škola na náměstí 28. října.

⁵³ KAŠPAROVÁ, Irena a Štěpán RIPKA. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice: Moravské lokality. *Mezikulturní dialog* [online]. 2008, s. 374 [cit. 2014-04-16].

⁵⁴ Projekt RICE: Začleňování Romů prostřednictvím kultury a vzdělávání v rámci programu celoživotního učení. In: [online]. [cit. 2014-04-17]

Nízká úroveň vzdělání a s tím spojená dlouhodobá nezaměstnanost má za následek sociální exkluzi romské populace v Brně. Většina domácností je odkázána na sociální dávky. Rodiny neplatí nájemné za byty, rodiče nemají peníze na zaplacení školních pomůcek.

Situace v Brně je prakticky stejná jako situace jinde v České republice. Hlavním problémem romské populace je bezesporu nízká vzdělanost a nízká kvalifikace. Česká republika se potýká s prvky diskriminace a zatím se nedaří tyto prvky minimalizovat nebo úplně odstranit. Co se týká života Romů v Brně, je otázka, jaká bude budoucnost? Zejména lokality blízko centra města jsou velmi lukrativní a již dnes je o tyto pozemky velký zájem. Pokud by došlo k nějaké přeměně této oblasti, musí se také samozřejmě vyřešit, kde bude stávající, převážně romské, obyvatelstvo bydlet po vystěhování. To je otázka budoucnosti.

7 METODOLOGIE

Hlavní výzkumná otázka:

- Jaké jsou příčiny sociální exkluze Romů?

Výzkumné podotázky:

- Jaký vliv má konstelace romské rodiny na sociální vyloučení?
- Jak úroveň vzdělání ovlivňuje míru sociálního vyloučení?
- Jaké příležitosti mají Romové na trhu práce?
- Jak romská kultura ovlivňuje míru sociální exkluze Romů?

Výzkum ke své bakalářské práci jsem realizovala v březnu-dubnu 2014. Svůj výzkum jsem prováděla s Romy, kteří žijí v městě Brně. Výzkum se odehrával v příspěvkové organizaci Drom, zřízenou statutárním městem Brnem, konkrétně městskou částí Brno-sever. Tato organizace má za hlavní cíl zmírňovat rizika sociální exkluze a zlepšovat situaci osob ohrožených sociálním vyloučením díky nabídce sociálních služeb a jiných aktivit.⁵⁵

K této práci jsem si vybrala metodu kvalitativního výzkumu, který Disman definuje jako: „nenumerické šetření a interpretaci sociální reality. Cílem je odkrýt význam podkládaný sdělováním informací.“⁵⁶

Důležitou skutečností je, že u tohoto typu výzkumu nelze získané informace zobecňovat, jak to lze v případě výzkumu kvantitativního, díky tomu, že výzkumník pracuje s omezeným počtem jedinců a většinou na jednom místě. Naopak výhodou je hluboký popis případů.

Kvalitativní přístup má většinou vysokou validitu, tj. co jsme chtěli skutečně měřit, ale na druhou stranu je málo reliabilní. Reliabilní měření je takové, které nám při opakovaném užití dá stejný výsledek, pokud se nezměnil stav pozorovaného objektu.

⁵⁵ Drom: romské středisko. [online]. [cit. 2014-04-07].

⁵⁶ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, s.285

Jak Hendl uvádí, hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je objasnit to, jak lidé v daném prostředí a situaci docházejí k chápání toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své každodenní interakce a aktivity.⁵⁷

Z kvalitativních metod, které se pro můj výzkum nabízely, jsem zvolila metodu polostrukturovaných rozhovorů, kdy jsem si předem připravila schéma otázek, na které se budu ptát, ale pokud mě zajímalo něco dalšího, tak jsem pokládala doplňující otázky, díky kterým jsem získala další zajímavé informace. Velkou výhodou této výzkumné metody je určitá volnost, která vede k utvoření přirozeného kontaktu výzkumníka a respondenta, kdy lze akceptovat určitá osobní specifika obou a vytváří se lehčeji vzájemná komunikace. Všechny rozhovory jsem si zaznamenávala na diktafon a ještě si psala poznámky na papír. Poté jsem si pořízené nahrávky přepsala do počítače.

Výzkum vedený pomocí rozhovorů má výhodu v tom, že pokud respondent nerozumí otázce, může mu ji výzkumník vysvětlit, nebo naopak výzkumník se může přesvědčit, že dotazovaný výzkumné otázky porozuměl. Respondent může podat své osobní názory a pohledy na určitou problematiku, také často nastíní možné souvislosti či vztahy.

Rozhovory jsem vedla s deseti Romy z Brna ve věku 17 až 51 let. Nikoho z respondentů jsem osobně neznala, což bylo trochu složitější při navázání kontaktu. Za pomoc při shánění respondentů vděčím pracovníkům organizace Drom, kteří mi také poskytli místnost, kde jsem mohla samotné rozhovory vést. Polostrukturované rozhovory se odehrávaly individuálně, pouze jeden jsem vedla zároveň, v tomto případě šlo o matku a její nezletilou dceru.

Při svém výzkumu jsem se držela zásad etického jednání při výzkumu. Před samotným průběhem rozhoru jsem respondentům sdělila informace o tom, proč provádím tento výzkum. Všichni respondenti souhlasili s účastí, což mi potvrdili pasivním souhlasem. Dále jsem jim oznámila, že pokud jim otázka nebude příjemná, nebo nebudou chtít odpovídat, tak nemusí. A také, že mohou kdykoli ukončit svou účast ve výzkumu. Identita respondentů mi je známa, ale není odhalena nikomu dalšímu.

⁵⁷ HENDL JAN. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 52

7.1 Popis respondentů

V této části se pokusím ve stručnosti představit jednotlivé respondenty, kteří byli ochotni udělat si čas na mě a dali mi své výpovědi.

Respondent R1

pohlaví: žena

věk: 28 let

vzdělání: základní

zaměstnání: podílí se na projektu Masarykovy univerzity, který se týká vzpomínek romských pamětníků

počet dětí: jedno

Respondent R2

pohlaví: žena

věk: 40 let

vzdělání: základní

zaměstnání: uklízečka

rodinný stav: svobodná matka

počet dětí: čtyři, je i babičkou

Respondent R3

pohlaví: žena

věk: 41 let

vzdělání: základní

zaměstnání: nezaměstnaná, Úřad práce

rodinný stav: vdaná

počet dětí: tři

Respondent R4

pohlaví: žena

věk: 17 let

vzdělání: žákyně Základní školy

rodinný stav: svobodná

děti: nemá

Respondent R5

pohlaví: žena

věk: 49 let

vzdělání: vyučena, nedokončená maturita

zaměstnání: nezaměstnaná, ÚP

rodinný stav:

děti: tři

Respondent R6

pohlaví: žena

věk: 31 let

vzdělání: základní

zaměstnání: mateřská dovolená

rodinný stav: vdaná

děti: pět

Respondent R7

pohlaví: muž

věk: 35 let

vzdělání: základní, nevyučení zedník

zaměstnání: ÚP, smlouva na dohodu, stavební dělník

rodinný stav: svobodný

děti: tři

Respondent R8

pohlaví: muž

věk: 33 let

vzdělání: základní

zaměstnání: živnostník

rodinný stav: svobodný

děti: osm

Respondent R9

pohlaví: žena

věk: 51 let

vzdělání: střední odborná s maturitou

zaměstnání: pracovník v sociálních službách

rodinný stav: rozvedená

děti: tři

Respondent R10

pohlaví: muž

věk: 43 let

vzdělání: základní

zaměstnání: nezaměstnaný

rodinný stav: ženatý

děti: 5 dětí

8 VÝZKUM

Nyní se začnu věnovat samotné praktické části bakalářské práce. Hlavní výzkumná otázka zní: „Jaké jsou příčiny sociální exkluze romské minority?“ Tato hlavní výzkumná otázka zahrnuje čtyři výzkumné podotázky.

První podotázka je: „Jaký vliv má konstelace romské rodiny na sociální vyloučení. k této výzkumné otázce se vztahují tři otázky z rozhovorů: Jakou hodnotu má pro Vás rodina ve Vašem životě? Jak je Vaše rodina veliká? Jaké vztahy máte s ostatními členy rodiny?

Druhá výzkumná podotázka je formulována takto: „Jak úroveň vzdělání ovlivňuje míru sociálního vyloučení?“ Pro tuto otázku jsem v rozhovoru použila následující otázky: Co pro Vás v životě znamená vzdělání? Jak si myslíte, že výše vzdělání ovlivnila/ovlivňuje Váš život? Jak na Vás působil přístup vyučujících a školní prostředí?

Třetí výzkumná podotázka zní: „Jaké příležitosti mají Romové na trhu práce? K této otázce jsem vymyslela a ptala se na následující dotazy: Myslíte si, že máte dobré příležitosti najít práci? Jaké zkušenosti máte s hledáním práce? Co pro Vás práce v životě znamená?

Poslední výzkumná podotázka byla definována takto: Jak romská kultura ovlivňuje míru sociální exkluze Romů?“ Výzkumná otázka byla v rozhovoru vyjádřena těmito otázkami: Vnímáte rozdíly mezi romskými skupinami? Cítíte příslušnost k nějaké z ní? Udržujete romskou kulturu? (jazyk, tradice, hudba) Je pro Vás důležité žít s ostatními členy domácnosti, komunity?

Postupně budu provádět analýzu jednotlivých výzkumných otázek prostřednictvím odpovědí mých respondentů na položené otázky v rozhovorech.

8.1 Jaký vliv má konstelace romské rodiny na sociální vyloučení?

Rodina je primárním sdružitelem každého člověka. U romské komunity se domnívám, že orientace na rodinu či rodinné soužití je daleko důležitější a významnější, než u majoritní společnosti. Romům je vlastní orientace na skupinu (nejvíce je to rodina, následuje velkorodina, rod a pak celé komunity). Díky tomuto aspektu žijí Romové v sociálních sítích určité vymezené lokality. Místa, kde Romové většinou žijí, patří

k sociálně vyloučeným lokalitám. Právě přílišné vztahy a vazby na rodinu a skupinu jsou často příčinou sociálního vyloučení. Sociálním vyloučením tak není ohrožen pouze jedinec, ale celá rodina nebo celá skupina.

Jakou hodnotu má pro Vás rodina ve Vašem životě?

Všech deset respondentů se shodlo, že rodina má pro ně velkou hodnotu a je na prvním místě v žebříčku hodnot.

Jeden z dotazovaných se domnívá, že rodina se nedá přirovnat k žádné hodnotě, čímž myslí hodnotu vyjádřenou v penězích. *„Hodnotu? No prostě rodina nemá žádnou majetkovou cenu, nevyrovná se ta cena k tomu, že rodina je na prvním místě, moc si na rodině nechávám záležet.“*⁵⁸

O důležitosti rodiny je přesvědčen také respondent R7: *„Pro mě je rodina základ, je to prostě pro mě nejdůležitější věc v životě, mít rodinu, mít děti, ale také třeba mamka, strýcové. Se scházíme a tvoříme jakoby takovej celek.“*⁵⁹

Respondentka R9 si myslí, že rodina je nejdůležitější, ale už jen ta užší rodina – děti, manžel. Dříve se romské rodiny daleko více sdružovaly, což se dnes vyskytuje v menší míře.

Jak je Vaše rodina velká?

Respondentka R1 má sedm sourozenců a ona je z nich nejmladší. Dohromady má celá rodina třicet jedna členů. Zajímavostí této rodiny je fakt, že všichni žijí v jednom domě.

Dotazovaná R2 má čtyři děti, je již babičkou a má tři sourozence.

Respondentky R3 a R4 jsou matka s dcerou. R3 odpověděla: *„Hodně velká, mám tři děti, měla jsem deset sourozenců, ale jeden už umřel.“*⁶⁰

⁵⁸ R8

⁵⁹ R7

⁶⁰ R3

I další respondentka považuje svoji rodinu za početnou. Je nejstarší ze čtyř sourozenců a sama má tři děti. Sama je také babičkou.

I R6 se shodla s předešlými, že její rodina má více členů. Její primární rodinu tvoří sedm členů – ona, její manžel a pět dětí.

„Záleží jak rodina. Matka má bratry, to jsou moji strýcové, pochází z devíti sourozenců a ti mají každé svoje rodiny. Jsme početná rodina, dá se říct, že sportovně a hudebně založená,“⁶¹ uvedl respondent R7.

Respondent R8 v úvodu uvedl, že má osm dětí, ale při této otázce odpověděl, že má tříčlennou rodinu.

Dotazovaná R9 má tři děti, tři sourozence a své rodiče.

Poslední dotazovaný R10 sdělil: *„Mám pět děcek, jsem za to rád, že jich mám tolik. Moje rodiče nás měli sedm, tak sem si vzal příklad.“⁶²*

Jaké máte vztahy s ostatními členy rodiny?

Tři reakce (R8, R9 a R10) byly takové, že se všemi členy rodiny, tedy i s širší rodinou, mají dobré vztahy, ale nejdůležitější věci řeší pouze s nejbližšími členy rodiny. *„Nejdřív se dívám na to, že upřednostňuju svoji rodinku, беру на вѣdomí, že maminka je maminka, otec je otec, ale prostě už tak neberu sestry, protože každé máme svůj život.“⁶³*

Ostatní respondenti mají velmi blízké vztahy i se širší rodinou, kdy se stýkají téměř denně. Často řeší problémy a rozhodují zásadní věci společně. R7 k tomu říká: *„Držíme při sobě, problémy nejsou. Když nám, nedej Bůh, někdo umře, tak samozřejmostí je, že se všichni sejdem, ale často se scházíme i na zahradě, prostě jsme spolu celá rodina.“*

Podobný názor sdílí další respondentka: *„Velmi dobrý, stýkáme se, bydlíme v jednom baráku, jsme spolu každý den, komunikuje. Každý den jsme u mamky a pomáháme. Nespolíháme se na cizí, pořád se spolíháme sami na sebe.“⁶⁴*

⁶¹ R7

⁶² R10

⁶³ R8

⁶⁴ R1

Respondentka R2 na otázku odpověděla: „*Když něco řešíme, tak vždycky zavoláme všechny, musíjou tam sedět všichni a řešit to. Ale nic bez sourozenců a bez matky.*“

Všechny dotazované osoby se shodly na tom, že je pro ně rodina v jejich životě důležitá. Často ji staví na první místo. S významností rodinného života Romů úzce souvisí i rodinné vztahy. Tyto vztahy jsou ve všech případech kladné, bez větších hádek a konfliktů.

Tradiční romská rodina se v jistém smyslu dochovala dodnes. Samozřejmě proběhly určité sociální a kulturní změny. I dnes je zpravidla romská rodina početnější než rodiny majoritní společnosti.

Nejen romskou rodinu, ale i romskou minoritu posilují nepříliš dobré vztahy s majoritní společností. Tím jsou vztahy uvnitř rodiny a společenství daleko kompaktnější a členové drží více pospolu.

Zřejmě také rodinná konstelace Romů posiluje sociální exkluzi této minority. Romská rodina žije zpravidla pohromadě a žije v sociálně vyloučených lokalitách. To je jeden z důvodů sociální exkluze romské minority.

Konstelace romské rodiny a jev sociální exkluze jsou ve vzájemném vztahu, vzájemně se ovlivňují. Romská rodina (či společenství) byla a je soudržná, nevyhledává sociální interakci s majoritní společností a tím podporuje sociální vyloučení. A naopak. Romská rodina sílí tím, že je sociálně vyloučená, tudíž se sociální interakce odehrávají převážně uvnitř rodiny.

8.2 Jak úroveň vzdělání ovlivňuje míru sociálního vyloučení?

Vzdělání obecně je pro člověka velmi důležité. Ovlivňuje prakticky celý jeho život. Úroveň dosaženého vzdělání výrazně ovlivňuje možnost získat kvalitní a lépe placené zaměstnání. Dnes stoupá počet absolventů vysokých škol, maturitní zkoušku má prakticky každý. Zvyšuje se tak úroveň vzdělanosti české populace.

Naopak podle průzkumů má 80% Romů pouze základní vzdělání, mnohdy i to nedokončené. Nedostatečné vzdělání Romů vychází z historických a ze sociálních důvodů. „Škola je Romy chápána jako „bílá“, víceméně represivní instituce. Romové

k ní mají a priori nedůvěru, a ta se přenáší na dítě.⁶⁵ Pro starší romské generace vzdělání nemá důležitý význam z důvodu jejich dřívějšího kočovného způsobu života. Romští rodiče tedy nekladou na vzdělání takový význam. Častým jevem je vysoká absence žáků ve škole, špatná domácí příprava nebo nízká spolupráce se školou.

Co pro Vás v životě znamená vzdělání?

Sedm respondentů se shodlo, že vzdělání v životě člověka je důležité. Tři z těchto respondentů litují toho, že mají pouze základní vzdělání. R1 k tomu řekla: *„Byla jsem pubertáčka, na školu jsem kašlala, teď toho lituju, že nemám nějaké vzdělání, dnes ke škole tlačím alespoň svého syna.“* Podobného názoru je respondent R7, který mi vypověděl, že když navštěvoval základní školu, tak nevěděl, co do budoucna a nedokázal si představit následky toho, co bude, když se nevyučí. Myslí si, že když chodil do školy, byla doba klidnější a všechno levnější. Dnes už své děti vede k tomu, aby se učily, aby měly lepší život. Tento postoj zastává i R2: *„Teď vím, že toho lituju, byla to moje blbost, že jsem se nevyučila. Kdyby se to vrátilo o dvacet let zpátky, tak bych se pilně učila, aby ze mě něco bylo.“*

Respondentka R3, jejíž dcera studuje na kadeřnici, chápe, že dnes je vzdělání velmi důležité pro mladé lidi a dodává: *„Za mě to byla jiná doba, mě k tomu maminka nevedla, neměla o to takovej zájem jako my teďka, vidíme, že je potřeba, aby se děcka vyučily. Moje maminka neumí číst a psát.“*

Dotazovaná R5 vnímá vzdělání jako potřebné, ale na druhou stranu v jejím případě, kdy je vyučená kuchařka, má různé kurzy týkající se vaření, práci sehnat nemůže. *„Když řeknu po telefonu, co všechno umím, tak mě pozvou na pohovor, ale pak při osobním setkání je mi to všechno na prd. Mám kamarády vysokoškoláky a taky se s tím potýkají.“⁶⁶*

Jediná respondentka R6 odpověděla, že vzdělání není nijak důležité v jejím životě.

⁶⁵ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny. Současná situace. Kořeny problémů. Naděje společné budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 109

⁶⁶ R5

Zcela jiné vyjádření na tuto otázku poskytla R9. Víceméně odpověď zaměřila na současný systém vzdělávání v České republice. Myslí si, že je dávno přežitý a pro romské děti často nevyhovující. Realita není taková, že romské děti nechtějí chodit do školy, romští rodiče spíše nemají zájem o jejich vzdělání. Příčinu tohoto stavu vidí právě v českém systému školství. *„Je to zaměřený na soutěžení, kdo bude lepší, víceméně na levou hemisféru mozkovou, nepodporuje se prostě kreativita žáků a nepodporují se talenty, je to takové velmi omezené.“*⁶⁷

Jak si myslíte, že výše vzdělání ovlivnila Váš život?

Pouze respondent R7 nedokázal odpovědět, zda vzdělání ovlivnilo nebo neovlivnilo jeho budoucí život. Odkazuje se na to, že nemá žádné vzdělání.

Dotazovaná R4, která je ještě nezletilá a nemá ještě dokončenou základní školu, by chtěla studovat obchodní školu. Pokud by to nevyšlo, tak by chtěla být cukrářkou. Z tohoto důvodu nemůže ještě posoudit, zda ji vzdělání ovlivní v budoucím životě. Její matka se domnívá, že vyšší vzdělání by určitě ovlivnilo jejich život, protože by nebyli dlouhodobě na úřadu práce.

Respondentka R2 k tomu uvádí: *„Bez vzdělání nic, i výuční list je dnes málo. Když mají děcka výuční list, seženou práci jenom přes známý. Ted' bych si maturitu udělala a chtěla bych být policajtkou.“* Tato odpověď je v souladu se současným trendem mít co nejvyšší vzdělání.

Kdyby měl respondent R8 lepší vzdělání, myslí si, že by se měl v životě lépe. Ze své zkušenosti dobře ví, že se svým základním vzděláním se uplatní pouze v manuálních pracích, jako jsou výkopové práce. Domnívá se, že svoje vzdělání si již nerozšíří, ale proto chce vyšší vzdělání pro svého syna. *„Chtěl bych mu ukázat lepší cestu, chtěl bych, aby měl veškerý školy a vzdělání a měl dobrý zaměstnání a taky lepší život než já.“*⁶⁸

Respondentka R9 je toho názoru, že ji škola částečně ovlivnila, ale ne ve smyslu získaných informací, ale že ji ovlivnilo školní prostředí a třídní kolektiv. *„Informace, který*

⁶⁷ R9

⁶⁸ R8

sem potřebovala, který mě zajímaly, tak šly mimo školu. V podstatě padesát procent toho, co sem se měla naučit, jsem zapomněla během čtrnácti dnů a bylo mi to stejně na prd.“⁶⁹

Dotazovaný R10 si myslí, že výše dosaženého vzdělání ovlivňuje život lidí. Pro něho bohužel v negativním smyslu. Vidí, že se základním vzděláním nemá velkou šanci se uplatnit na trhu práce a je dlouhodobě nezaměstnaný. R10 k tomu následně dodává: „Školy jsou pro život důležité, ale u nás tomu tak vždycky není. Mám kamarády, co maj školu, ale jsou na tom stejně jak já.“

Respondentky R5 a R6 se shodly, že jejich dosažené vzdělání pozitivně ovlivnilo jejich život.

Jak na Vás působil přístup vyučujících a školní prostředí?

Respondentka R3 je přesvědčena, že když ona chodila do školy, byla škola a přístup vyučujících přísnější. Dnes je to podle ní jiné. Dále se R3 rozpovídala o svém dítěti: „Nevím no, já tam nejsem každý den s ňou, ale co slyším ty problémy kamarádů, co vykládá, takže to tam není asi moc dobrý.“ Její dcera chodí do školy na Bratislavské a je ráda, že dcera půjde z této školy brzy pryč.

R5 se shoduje s R3, že dříve škola byla daleko přísnější. „Tak to byl otřes, to já jsem chodila do školy ještě za totality, končila sem v roce 1979, hluboká totalita.“⁷⁰ Zase na druhou stranu vidí výhodu svých školních let v tom, že nikdo nedal najevo žádný náznak diskriminace. „Já mám tu zkušenost, že nás ve třídě bylo jenom čtyři romáci a celá třída sme byli kamarádi. Já mám kamarádku bílou, celožitovní, sme spolu vyrostly na jedny ulici a prostě sme mezi sebou necítili rozdíl. Nikdy nás ani nenapadlo hledat nějaký rozdíl.“⁷¹ Její děti už náznaky diskriminace ve škole zažily. Neměly takovou zkušenost jako ona, že chodily do školy společně s bílými dětmi. Chodily do školy na Bratislavské, kde je až devadesát procent romských dětí.

Dotazovaná R6 nevidí v přístupu vyučujících a ve školním prostředí nějaký problém. Sama říká, že se s žádným problémem nesetkala. Neměla problém

⁶⁹ R9

⁷⁰ R5

⁷¹ R5

ani s diskriminací. „*My sme chodili do hotelu Belveder a to sme tam byli na púl vašich a na púl našich, takže tam žádný problém taky není.*“⁷² Podobně to vidí u svých dětí, které chodí na základní školu. Pouze doplňuje: „*Akorát ze začátku, když syn chodil do třetí třídy, tak tam byl takovej problém, že tam byla trochu šikana.*“ Po mé otázce z jaké strany došlo k šikaně, tak mně bylo odpovězeno, že ze strany olašských Romů.

Spokojen s průběhem základní školní docházky je respondent R7. Školní docházku zhodnotil takto: „*Já jsem neměl nikdy problémy ve škole. Mně je třicet pět let a v té době, to je dvacet let zpátky, nás Romů bylo ve třídě tak pět, nejvíc. V naší třídě byli sami slušní děti, neromi, jedničkáři, dvojkaři, já jsem byl mezi nima. Pak od šesté, sedmé třídy jsem se učil trochu hůř, ale šlo to.*“ Jeho děti chodí na základní školu, kde je převaha neromských dětí. Jedenkrát týdně mimo školu k nim domů dochází ještě doučovatel. Jak tvrdí R7, jeho práce jde vidět.

Respondent R8 navštěvoval od druhé třídy praktickou školu. S touto školou ani s docházkou problém neměl. Jeho syn chodí do první třídy do školy na Bratislavské a zvládá školu zatím také bez problémů.

Na R9 nejvíce zapůsobilo prostředí prvního vzdělávacího stupně. V dalším průběhu vzdělávání to již vyprchalo. Dále R9 tvrdí, že romské děti jsou hodně kontaktní a záleží u nich na přístupu učitele, jak je dokáže namotivovat.

Respondenti R1, R2 a R10 se při této otázce nevyjádřili o sobě, ale o zkušenostech svých dětí se školním prostředím.

R2 uvedla, že její nejmladší dítě navštěvuje školu v Husovicích. Ostatní její děti chodily do školy na Bratislavské. Rozdíl mezi těmito školami je podle ní patrný. Ve škole na Bratislavské je učivo snadnější, děti nedostávají domácí úlohy a práci učitelek vykonávají asistenti. „*Se staršíma děckama jsem udělala chybu, ale u toho desetiletého tu chybu znovu neudělám. Chci, aby byl policajtem, tak jsem mu sehnala doučovatelku. Učí se, dělá všechno pro to, aby něčím byl.*“⁷³

Nejvíce se při této otázce rozpovídala respondentka R1, která má jedno dítě, syna, v první třídě. Syn navštěvuje školu na Bratislavské, protože ho nechtěli vzít do školy

⁷² R6

⁷³ R2

na Rašínovu z důvodu barvy pleti. „Byli jsme na zápisu, byla se mnou i ségra, která má šestiletýho kluka a toho vzali za to, že je bílej... Můj kluk zkoušky udělal bez problémů a ve finále mně řekli, že ne, že spádově to nespadá... Řekla jsem jim, že děti normálně chodí z Bratislavské na tuhle školu. Řešila jsem to v klidu a nechala jsem to být.“⁷⁴ Po čase, když probíhala kampaň před volbami do Poslanecké sněmovny, pozvala R1 kandidáty k sobě domů. Kandidáty zajímala mimo jiné otázka vzdělání jejího syna. Respondentka jim vyličila svoji zkušenost se zápisem dítěte do první třídy. Jeden z kandidátů jí přislíbil pomoc a řekl jí, ať svého syna znovu přihlásí do stejné školy. „Na to jsem mu řekla, že se nechci hádat, nechci někde dělat bordel... Ještě počkám, ať dohodí tu první třídu a od září by mohl chodit do druhé třídy tam.“⁷⁵ Učební osnovy na Bratislavské se jí zdají méně náročné než na ostatních školách. „Jsou tam dobří paní učitelky, ale jsou tam ty osnovy hodně dolů, je to jako kdyby zvláštní nebo praktická škola.“⁷⁶

Osm z devíti dotazovaných Romů má základní vzdělání. Poslední respondentka stále navštěvuje základní školu. Toto koresponduje se statistickými údaji o vysokém procentu Romů se základním vzděláním.

Všichni respondenti kromě R4 byli vychovávaní rodiči v duchu „nedůležitosti“ vzdělání v životě Romů. Důvodů pro toto tvrzení je několik. Domnívám se, že to převážně vychází z historické a sociální situace Romů na našem území. Dalším argumentem pro toto tvrzení je politické uspořádání před rokem 1989. Heslem této doby bylo, že všichni mají práci, tedy i Romové. K tomu, aby dostali práci, nepotřebovali žádné odborné vzdělání.

Moji respondenti jsou dnes v situaci, kdy těžko se základním vzděláním a bez kvalifikace shánějí trvalé pracovní uplatnění. Mnozí respondenti se proto snaží o to, aby jejich potomci měli více jak základní vzdělání. Za tímto účelem provádějí například tyto kroky: kvalitnější výběr školy, angažování domácího doučovatele nebo domácí příprava žáka.

Kromě dvou respondentů se ostatní shodli na tom, že vzdělání je pro ně v jejich životě důležité. S ohledem na to, že téměř všichni mají pouze základní vzdělání,

⁷⁴ R1

⁷⁵ R1

⁷⁶ R1

je to docela paradoxní. Myslím si, že je patrné, že vzdělání se respondenti snaží vštípit svým potomkům jako důležité pro jejich budoucí život.

Všichni kromě dvou respondentů se domnívají, že výše vzdělání nějakým způsobem ovlivnila jejich další život. Ti se ale rozcházejí v tom, zda pozitivně či negativně. Negativní reakce vycházejí především ze špatného postavení na trhu práce z důvodu nízkého vzdělání. Překvapily mě reakce dvou žen, které na otázku reagovaly pozitivně.

Co se týká přístupu vyučujících a školního prostředí, je zde zřejmé, že největší rozdíl vidí v samotných základních školách. Spíše negativně vnímají základní školu na Bratislavské, například díky zmíněným snazším učebním osnovám, a že až devadesát procent žáků tvoří romské děti.

Většina respondentů se shodla, že jejich školní docházka byla bezproblémová. Dříve bylo běžným prvkem, že Romové chodili do tříd, kde byla většina neromských dětí. Nepociťovali žádnou diskriminaci. Myslím si, že to souvisí s tehdejšími systémem školství a také s tím, že dříve bylo u nás Romů méně.

Vzhledem k tomu, že téma vzdělávání se často orientovalo na děti mých respondentů, položila jsem všem doplňující otázku, která zněla: „*Chodily Vaše děti do mateřské školy?*“ Odpověď od všech respondentů zněla ano. Toto mě udivilo, protože při studiu literatury k tématu vzdělání Romů jsem zjistila fakt, že často romské děti nenavštěvují mateřské školy a nastupují rovnou do základních škol.

8.3 Jaké příležitosti mají Romové na trhu práce?

Práce patří k základním lidským činnostem. Je stará jako lidstvo samo. Člověk prostřednictvím práce uspokojuje fyzické a duševní potřeby člověka. Práce člověku poskytuje různé hodnoty, například způsob obživy, osvojení si dovedností, strukturování času, sociální kontakty a sebehodnocení.

Pokud člověk dlouhodobě nepracuje, odráží se to na jeho sociálním postavení ve společnosti. Dlouhodobá nezaměstnanost vede také k psychologickým problémům. Člověk si odvykne pracovat a další začlenění do pracovního procesu je tak pro tohoto jedince obtížnější. Práce je brána jako způsob obživy. Nepracující člověk a jeho rodina

se mohou postupem času dostávat do ekonomických problémů. S tímto faktem souvisí jev sociální exkluze.

V dnešní době je sehnat práci v některých lokalitách velmi obtížné. Zvláště u romské populace je otázka získání práce ještě závažnější. Kvůli nízké úrovni vzdělání a žádné odborné kvalifikaci je jejich postavení na trhu práce velmi špatné. Dalším problémem je diskriminace Romů na trhu práce. Velká část Romů patří mezi dlouhodobě nezaměstnané.

S problémem pracovních příležitostí Romů souvisí také otázka práce „načerno“. Tento jev šedé ekonomiky je často se vyskytující právě u Romů, kteří pracují například na výkopových a stavebních pracích, jako pomocné pracovní síly v kuchyních nebo na úklid.

Myslíte si, že máte dobré příležitosti najít práci?

Respondenti R3, R5, R6 a R10 si myslí, že nemají dobré příležitosti si najít práci. R5 a R6 vidí hlavní důvod v barvě pleti a že jsou Romové. R5 k tomu dodává: *„Strašně těžký, pokud nejsou v nějakým osobním kontaktu s někým, kdo mě zná a řekne, že umím dělat, tak se dneska do práce se svojí barvou kůže, což je můj největší handicap, nedostanu.“* R6 dává konkrétní příklad: *„Telefonicky sem volala tady naproti do té tkalcovny, protože sem slyšela od známých, že tam berou do kuchyně. Po telefoně mně řekli ano, stavte se, domluvíme se... Jak sem tam šla, jak mě viděli, tak řekli, dejte mně kontakt a my se Vám ozvem. Nikdo se už neozval.“* Na rozdíl od R5 a R6 vidí respondentka R3 špatné příležitosti si najít práci ve svém zdravotním problému. *„Pracovala sem před dvěma rokama ve Slatině, ze zdravotních důvodů mně to ukončili. Teď mám od pana doktora papír, takže ze zdravotních důvodů pracovat nemůžu a taky jsem astmatička.“*⁷⁷ Respondent R10 je dlouhodobě nezaměstnaný. Příčinu toho spatřuje v nízkém vzdělání a také v diskriminaci.

Naopak pozitivně vnímají pracovní příležitosti respondenti R2, R7 a R8. *„Vzhledem k tomu, že mně je 33 let a nebyl sem ještě trestanej, tak firmy, pro který sem dělal, se mnou neměly problém, protože sem ukázal, že umím dělat i odborný práce, což nemám vzdělání*

⁷⁷ R3

*k tomu... Přes známý není problém si najít zaměstnání.*⁷⁸ Dotazovaná R2 nahlíží na své pracovní příležitosti kladně a to z důvodu, že by nikdo nepoznal, že je Romka. Myslí si, že je to způsobeno blondatými vlasy a světlejší pletí. Respondent R7 řekl, že nevidí problém si sehnat práci, ale formou dohody, ne smlouvy. Je to dle něho důsledkem dnešní doby a stavu nezaměstnanosti v České republice a také konkrétně v Brně. Podobně jako R8 klade důraz na známosti, které mohou zajistit pracovní příležitosti. Avšak tato práce není dlouhodobá, což se promítá v rozpočtu pětičlenné rodiny.

Jedinou dlouhodobě zaměstnanou respondentkou je R9. *„Já už práci mám v kuse patnáct let, takže nevím, kdybych ted' přišla o práci. Myslím, že by to bylo komplikovaný, protože nabízené pozice nebo zaměstnání nejsou úplně v tom oboru mého vzdělání a taky by hrál roli můj věk. Myslím, že by to bylo složitější.*⁷⁹

Dotazovaná R1 má dobré příležitosti si najít práci. Práci nyní má, ale zároveň uvádí, že někdy je problémem to, že je Romka. Jako své pracovní zkušenosti uvedla: *„Dělala jsem tady v Dromu jako uklízečka, pak jsem pracoval s dětma v nízkoprahovém centru, uklízela sem v Bílým domě. Od dubna mám příslibenou práci na výstavišti jako doprovod nevidomým dětem.“*

Jaké zkušenosti máte s hledáním práce?

Žádný z respondentů nemá při hledání práce vyloženě kladné zkušenosti. Každý z nich se setkal s problémem, že je Rom. Typickým příkladem je zkušenost, že při osobním setkání jim zaměstnavatel sdělí, že je budou následně kontaktovat, ale pak už se nikdo neozve.

Vyloženě záporně hodnotí svoje zkušenosti respondenti R3, R5, R6, R7 a R10. Jak jsem již uvedla v předešlé otázce, respondentka R3 má zdravotní problémy, a ty jsou překážkou při hledání práce. Raději prý vezmou zdravotně postižené nebo důchodce. Dotazovaná R5 spatřuje velký problém v diskriminaci. To také srovnává se zahraničím. *„Mám trošku přehled, pracovala sem v zahraničí, tam takový problém není, tam tě berou*

⁷⁸ R8

⁷⁹ R9

*jaký seš, co umíš a ne podle barvy kůže.*⁸⁰ R7 se snaží hledat práci, obchází různé firmy a komunikuje s nimi. *„Bud' mně řeknou, že nepřibírají, nebo že toho mají moc, nebo si napíšou můj telefonní kontakt, že daj vědět v budoucnu, ale většinou se neozvou.*⁸¹ Řešením jsou pro něho známí a kamarádi, kteří si vzájemně dohazují práci, ale stále se jedná bohužel o krátkodobou záležitost.

Respondentky R1 a R2 mají v současné době práci. Ale v minulosti se také setkaly s potížemi při hledání práce. R2 již uvedla, že nevypadá jako Romka, ale když to zaměstnavatelé zjistí, tak práci už nedostane. Dotazovaná R1 uvedla konkrétní zkušenost při hledání práce: *„Minulej rok potřebovali uklízečku na bowlingu na dvě, na tři hodiny. Tak jsem si tam zavolala a dohodla si schůzku. Jakmile jsem tam přišla, tak paní recepční, asi jsem jí nepadla do noty, mi řekla moment. Pak se vrátila s nějakou paní a řekli mně, že nic. Tak jsem se ptala, že jsme se telefonicky dohodly, že mám přijít podepsat jen dohodu. A oni, že se omlouvají, že ne, že místo je obsazený.“*

Dotazovaná R9 pracuje přímo v Dromu, kde pomáhá klientům shánět práci. *„Jako já mám zkušenosti s hledáním práce v souvislosti s tím, když hledáme práci klientům. Mám řadu klientů, který sou tu v kuse dva a půl roku a nezavadí ani o brigádu. Chodí k nám pravidelně, my je tady vyzbrojíme, jak sepsat životopis, jak zvládnout pohovory... Jsou to poměrně šikovný lidi, kteří chodí pravidelně na pohovory, nevyhýbají se žádné práci, sáhnou úplně po všem, ale nezavadí ani o brigádu, takže problém.“*⁸²

Na tuto otázku jeden z respondentů odpověděl: *„Je to těžký, každý má relativně jiný cenový nabídky a v tom je to, že kdo dá nejnižší nabídku, ten prostě vyhrává. Musím se s tím prostě poprat.“*⁸³ Tento Rom je živnostník, proto na tuto otázku odpověděl jiným způsobem a pracovní zakázku získá, pokud nabídne nejnižší cenu za svoji práci.

⁸⁰ R5

⁸¹ R7

⁸² R9

⁸³ R8

Co pro Vás práce v životě znamená?

Pro většinu dotazovaných Romů je práce v jejich životě důležitá. Nejen z důvodu finančního, ale také pro to, že vůbec něco dělají. Práce sebou přináší také komunikaci mezi lidmi a člověk díky ní má svoje určité místo ve společnosti.

Respondentka R6 k této otázce uvedla: *Hodně, protože já su teď taková, že ráda dělám, ráda pracuju. Nemohla bych sedět od rána do večera jenom na zadku, já su ráda, když su někde jinde a v jiným kolektivu. Bez práce to nejde.*⁸⁴

R5 je zvyklá pracovat a práce pro ni znamená strašně moc. *„Některým ženským to vyhovuje sedět doma a starat se jen o tu rodinu a domácnost. Ale já nejsem ten typ, radši sem v práci. V tom není, myslím, rozdíl u Romů, ale ají některý bílý ženský sedí radši doma a živí je manžel.*⁸⁴

V otázce, zda má žena pracovat nebo se starat pouze o rodinu, souhlasí R1 s R5. *„Kdybych nedělala, tak bych se asi zbláznila doma, nejsou ten typ ženy, že je doma, uklízí a vaří.*⁸⁵ R1 má v tomto oporu ve svém příteli, který jí nezakazuje pracovat a neohlíží se v tomto na tradici. *„Jsou ještě mladší holky než já a musijou být doma. Každý je svobodný člověk, když něco chcu já, tak budu pro to dělat vše.*⁸⁶ R1 je ochotna se kvůli práci vzdát svého přítele, pokud by jí v pracovní činnosti bránil. Nicméně za svého přítele je vděčná. Vztah se svým přítelem mají nastavený tak, že se navzájem podporují a pomáhají.

Dotazovaný R7 pokud nepracuje, tak svůj život vnímá jako stereotypní a nudný. Snaží se proto vymýšlet různé aktivity, aby mohl něco dělat alespoň doma. *„Když vím, že mám jít do práce, tak jsem takovej veselejší, mám jiný myšlenky, takže pro mě znamená hodně práce, ne jen kvůli penězům.*⁸⁷ Pracuje na prvním místě kvůli penězům, které jsou důležité pro život, ale práce mu také přináší pocit uspokojení.

Vřelý vztah k práci již od dětství má respondent R8. *„Náš otec nás vychovával k takovýmhle věcem, nekragt, nedělat nikomu naschvál, prostě žít slušný život... My sme byli vedeni, když sem chodil do školy, tak sobota neděla se chodilo pomáhat otcovi*

⁸⁴ R5

⁸⁵ R1

⁸⁶ R1

⁸⁷ R7

*na stavbu, prostě nás otec vedl k tomu zaměstnání. Tak proto u nás není problém prostě jít a pracovat.*⁸⁸

Práci jako zábavu bere R9. K tomu dodává: *„Pro mě to není práce, kterou bych dělala, abych se nějak užívala, vnímám to tak, aby člověk vydržel nějakou dobu v zaměstnání a byl spokojenější. Musí ho to bavit, musí mít k tomu vztah.“*

R3 vidí v práci vidinu lepšího života, lepších životních podmínek, protože ona i její manžel jsou bez práce a žijí pouze ze sociálních dávek, ze kterých nevyžijí. Podobně smýšlí o práci respondent R10. *„Kdybych měl práci, byl by život lepší a rodina spokojenější.“*⁸⁹

Dotazovaná R2 práci má a je za to velmi ráda, ale zároveň si myslí, že její práce je fyzicky i časově velmi náročná. *„Dělám šestnáctky v Daikinu, dvanáctky nebo šestnáctky, zhubla sem za měsíc šestnáct kilo, bývám po práci zničená.“*

Všichni Romové se ve svých vyjádřeních ohledně významu práce v životě shodli na tom, že je pro ně z několika důvodů v jejich životech důležitá. Nejpodstatnější význam spatřují v možnosti zlepšení jejich životní úrovně. Je logické, že člověk, který má dlouhodobé zaměstnání, dostává stálý plat a tím jsou jeho životní podmínky na lepší úrovni, než u dlouhodobě nezaměstnaných a odkázaných na sociální dávky. Práce sebou také obnáší aktivitu jako takovou, která zpestřuje každodenní život člověka a rozbourává všední stereotypy. Důležitost práce dále vidí v sociální interakci a komunikaci s lidmi. Moji respondenti mi přišli velmi komunikativní. Myslím si, že jsou rádi ve společenském kontaktu s lidmi.

V současné době se pracující Romové ztotožňují s nezaměstnanými respondenty v tom, že při hledání práce zaznamenali negativní reakce. Tyto reakce se týkaly vzhledu a jejich romského původu. V případech mých respondentů se často tedy jedná o diskriminační chování ze strany zaměstnavatelů.

⁸⁸ R8

⁸⁹ R10

Velkým problémem je rovněž nízká úroveň vzdělání a prakticky žádná odborná kvalifikace. Tím jsou na trhu práce téměř neuplatnitelní a stávají se dlouhodobě nezaměstnanými.

V otázce pracovních příležitostí polovina respondentů uvedla, že má příležitosti špatné. Opět převažuje jako důvod diskriminace ze strany zaměstnavatelů. Ostatní respondenti se domnívají, že mají příležitosti pracovat. Obvykle se však jedná o práci krátkodobou a uzavřenou na dohodu o provedení práce. Tímto se problém nevyřeší. Je to řešení dočasné, které možná přispěje k lepší finanční situaci, ale pouze na omezenou dobu a směrem k budoucnosti zůstává situace nejistá. Hodně zmiňovaným faktorem, který přináší příležitosti pracovat, jsou pracovní nabídky přes známé.

Jedna respondentka vidí situaci z druhé strany, protože při svém zaměstnání pomáhá hledat práci ostatním Romům. Podle ní část Romů chce pracovat, snaží se různými aktivitami přispět k získání práce, ale stejně se jim práci získat nedaří. Potvrzuje tím fakt, že se u Romů jedná zpravidla o dlouhodobou nezaměstnanost.

8.4 Jak romská kultura ovlivňuje míru sociální exkluze Romů?

Kulturu definuje sociologický slovník takto: „Souhrn životních forem, hodnotných představ a životních podmínek obyvatel na časově a prostorově omezeném úseku.“⁹⁰

Kultura spojuje určité společenství a zároveň se tím odlišuje od společenství jiného. Kultura má svoji historii, ve které se formuje. Člověk ji sám nevytváří, ale přejímá ji od starší generace. Lidé se o svoji kulturu starají a pečují o ni.

V dnešní době se kultury spíše sjednocují a vytváří se jedna společná kultura. Tím zanikají nebo ztrácejí klasickou podobu různé tradice a zvyky, které byly typické pro určitou společnost.

Kultura majoritní společnosti se výrazným způsobem odlišuje od romské kultury po všech stránkách života. Romové mají svoje tradice a svoje zvyky. Mají také svůj jazyk.

⁹⁰ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 136

V současnosti i romská kultura ztrácí svoje tradiční hodnoty. Samozřejmě se v některých rodinách tradice stále udržují, ale v porovnání s historií je to podstatně v menším měřítku.

Do tohoto tématu jsem zahrнула nejen kulturu jako takovou, ale také subetnické skupiny Romů. Součástí je také soužití Romů v domácnosti.

Vnímáte rozdíly mezi romskými skupinami? Cítíte příslušnost k nějaké z ní?

Pouze jediná respondentka R9 nevnímá rozdíly mezi romskými skupinami z důvodu toho, že si myslí, že samotní Romové již nejsou skupinou nebo nějakým etnikem. *„Co tady zbylo z Romů, je v podstatě jakýsi zbytek bytostí, které byly vosekávány, různě formovány, takže se nedá mluvit o nějakém etniku. Tady u nás nejsou rebelové, cizinci, jsou to Češi, nemá cenu mluvit o nějaké romské kultuře.“⁹¹*

Respondent R8 sice vnímá, že existují rozdíly mezi romskými skupinami, avšak rozdíly vidí v hygieně, v chování a ve výslovnosti. Přiznává, že raději vychází s majoritní společností. *„Mám jiný názor a oni mají taky jiný názor. Nedá se s nima jít třeba do hospody a v klidu si dát pivo. S nima se to nedá, když si daj pár piv, tak vyhledávají rvačky. To je proti mé povaze.“⁹²* Nakonec vyslovil názor, že mu je jedno, jestli je Rom členem té či oné skupiny, ale odlišuje lidi dobré a špatné. A je jedno, jestli je to Rom, nebo člen majoritní společnosti.

Zbýlých osm respondentů se shodlo na tom, že rozdíly mezi romskými skupinami jsou. Zásadně ale jmenují pouze skupinu olašských Romů, proti kterým se vyhraňují v negativním smyslu. *„Nejsme stejní, my chceme pracovat a žít slušně. Ale olaši kradou, nechťejí pracovat. Mají jiný jazyk. Oni jsou ti praví romáci, protože kočovali.“⁹³*

R2 k tomu dodává: *„Olachy nemám ráda, protože tím vzniklo, že nás nechcou do práce. Dávají nás všechny do jednoho pytla.“*

⁹¹ R9

⁹² R8

⁹³ R10

Dotazovaná R6 vidí největší rozdíly mezi nimi a olašskými Romy již ve výchově. *„My vedeme děti tak jak neromové, do školky, do školy. Vychováváme děti, aby nekradly. A ti olaši děti nevychoávají, kradou a drogujou.“*⁹⁴

R5 nahlíží na tuto problematiku porovnáním samotného způsobu života. Tvrdí, že mají své soudce a své zákony. Rozdíl je podle ní patrný již na první pohled. *„Ten kdo zná, tak okamžitě pozná na první pohled, kdo je olaška. Starší olašské ženy v mém věku mají sukně, náušnice, dlouhý vlasy.“*⁹⁵

Razantněji se proti olašským Romům vymezil respondent R7. *„Mezi olachama není ani jeden, kterej by byl gramotnej. Nechovají se, jak by měli, vystupujou na veřejnosti mezi lidma špatně. Když pak půjdu já nebo jinej slušnej člověk, tak se na mě budou už koukat jinak, jen kvůli tomu, že máme stejnou pleť, ale vesměs sme úplně jiní.“*⁹⁶ Shoduje se s R10, že „olaši“ jsou praví Cikáni, protože kočovali a mají tu pravou romskou kulturu. Ostatní Romy pokládá za Evropany, protože je vychoval daný stát.

Respondentka R3 odpověděla: *„Oni nepracujou za prvé nikdy a už odmala jsou asi v důchodě a žijou si líp než my. Kradou nebo prodávaj drogy. Nejsem ráda, že tady žijou, mě nic neříkají, nejsem ráda, že jsou tady.“* Její dcera k tomu dodává: *„Ve škole máme jednu olašku, moc nechodí do školy. Zbytek třídy se s ní nebaví, ona je taková povýšená nad námi.“*⁹⁷

Dotazovaná R1 dává za pravdu respondentce R5 v tom, že se „olaši“ liší způsobem života a stále dodržují jisté tradice. Jako příklad uvádí: *„Platí to, když je holce patnáct, šestnáct let, tak už předem za ni zaplatí tři sta až čtyřista tisíc podle toho jakou má hodnotu. Pak už se rodiče nesmí plést do života jejich dcery, dostali zaplaceno a už není jejich.“*

⁹⁴ R6

⁹⁵ R5

⁹⁶ R7

⁹⁷ R4

Udržujete romskou kulturu (jazyk, tradice, hudba)?

Respondent R7 nedodrží tradice ani nepoužívá romský jazyk. „*Stydím se Vám to teďka říct, ale tradice udržujeme pouze ty české. Jazyk už vůbec ne, romsky rozumím, ale nemluví.*“⁹⁸ Z romské kultury se zajímá pouze o hudbu: „*Hudbu si poslechneme, jsou to krásný písň, Romové jsou většinou hudebníci, mají to v sobě a my rádi tancujeme, zpíváme, hodně zpěváků je z naší rodiny.*“

Respondentku R9 nejvíce baví romský humor, avšak nedodrží žádné tradice, protože k tomu nemá žádný vztah. K tradicím dále uvádí: „*V některých rodinách se to dělá, protože se to tak dělá, tak to tak budeme dělat taky, ale už neví, proč se to tak dělá, už nad tím nevidí tu magii.*“

Dotazovaná R1 k tradicím nemá již takový vztah jako její rodiče. Některé tradice s nimi musí absolvovat. Romský jazyk používá, ale se synem mluví doma česky. Přesto syn romsky rozumí, ale nemluví. Podle ní bude syn používat pouze češtinu, tak proč by měl umět romsky. Je to důsledek toho, že ona sama měla ve škole problémy s češtinou.

Ostatní respondenti v nějaké podobě a míře romské tradice i jazyk udržují. Respondentka R2 tvrdí: „*Bez hudby cikánka není, já jdu po ulici a musím poslouchat hudbu nahlas ne ve sluchátkách. Bez hudby nemůžu být.*“ Romsky mluví, ale slova, která v romštině nezná, říká česky.

R5 se svojí rodinou udržuje především české zvyky. Ty občas kombinuje s romskými. Příkladem mohou být Vánoce, kdy dodrží české vánoční zvyky, ale vaří romské „bobajky“. „*To je takový sladký kynutý těsto ve tvaru malých koláčků a ty se zalívají horkým mlíkem a mákem. Ale to není pro nás, to se dává za okno pro mrtvé, jako že slaví Vánoce.*“⁹⁹ Co se týká jazyka, mluví perfektně plynne romsky. Její děti sice rozumí, ale romštinu již nepoužívají. Myslí si, že mají počestěný přízvuk.

Respondentka R6 tradice udržuje. Příkladem uvádí: „*Když manžel pude ven nebo někam, tak ženská musí být doma... Nebo když přijde návštěva nebo někdo z rodiny,*

⁹⁸ R7

⁹⁹ R5

musíme je pohostit... Na Vánoce se hodně vaří, sejde se polovina rodiny v jednom bytě a pohostí se všichni.“ Romsky hovoří pouze s manželem, s dětmi pouze česky.

R8 mluví doma romsky, ale před synem mluví česky. Syn má podle něho perfektní českou výslovnost. Udržuje také některé tradice. *„Když někdo umře, je u nás zákonná lhůta jeden rok nenavštěvovat diskotéky, nepouštět rádio, prostě žádný oslavy. To dodržujeme.“*¹⁰⁰ Slaví také Vánoce a Velikonoce, protože věří v Pána Boha.

Romský jazyk udržují v rodině respondentky R3. Ta se také svěřila, že její dcera R4 nosí na ruce červenou šňůrku, kterou má od narození a která ji má chránit od všeho zlého.

Respondent R10 nejvíce udržuje romskou hudbu a jazyk. *„Romská hudba je pro mě věc, bez který nemůžu ani jeden den být.“*¹⁰¹

Je pro Vás důležité žít s ostatními členy domácnosti?

Kromě jedné respondentky (R9) je pro všechny dotazované důležité žít s ostatními členy domácnosti. R8 si tuto otázku vyložil způsobem, zda je pro něj důležité žít s ostatními Romy, na což odpověděl: *„Je moc těžký vycházet s ostatními Romy. Naštěstí se teda v sobotu stěhuju na Sekaninovu, je to mezi vašema a za to su moc rád, protože věřím tomu, že můj syn bude mít jinej život a bude klid. Nebude to takový halo, jako tady na Bratislavské.“*¹⁰²

Respondentka R5 bere soužití členů domácnosti za důležité, ale nyní žije úplně sama. *„Moje děcka už jsou dospělí, každý má svou rodinu, každý má svoje zázemí, svůj byt. Navštěvujeme se a tak, ale už jsem ráda sama.“*¹⁰³

Pro R1 je důležité soužití i s širší rodinou. Důvodem je, že nemá žádné kamarádky. Kamarádky jsou pro ni pouze její sestry. Stejně to mají i její sourozenci, nemají žádné kamarády, které by si zvali k sobě domů. Mají pouze známé, s kterými prohodí pár slov

¹⁰⁰ R8

¹⁰¹ R10

¹⁰² R8

¹⁰³ R5

na ulici. „*Neexistuje, abych řekla kámošce, ať přijde na kafe a místo svých povinností seděla, pila kafe a drbala s kámoškou. Když mám chuť na kafe, dám si ho se starým.*“¹⁰⁴

R2, podobně jako předešlá respondentka, považuje za důležité žít se svou rodinou. S ostatními Romy se téměř nestýká, protože má spoustu přátel mezi „námi“ Čechy, s kterými si dle jejích slov rozumí lépe. Za nejlepší kamarádku považuje svou matku. Důvodem, proč nemá kamarády, se kterými by se stýkala doma, je: „*Do bytu si nepouštíme kamarádky, protože máte kamarádku a máte manžela. Znáte to. Vy o tom nevíte, on se jí líbí. Ona se k vám přiblíží jenom kvůli němu, stáhne vám manžela a vy zůstanete sama.*“¹⁰⁵

Díky otázce subetnických skupin vyšlo najevo, že se moji respondenti vyčleňují negativně zejména proti skupině olášských Romů. Někteří na ně nahlíží jako na pravé Romy s tradiční kulturou, odlišným jazykem a celkově jiným způsobem života. Celkovým vystupováním na veřejnosti dělají dle jejich názorů ostudu všem Romům. Domnívají se, že majoritní společnost pak na ně nahlíží právě díky Olachům záporně.

Zajímavým názorem k této otázce byla odpověď respondentky R9, která si myslí, že Romové již nejsou etnikem, což je podle ní způsobeno tlakem majoritní společnosti.

K otázce romských tradic se dva respondenti vyjádřili, že tradice nedodržují a že k nim nemají žádný vztah. Ostatní Romové se zmiňovali především o romštině. Shodli se na tom, že romsky mluví, ale neučí tento jazyk své děti.

V dnešní době romské tradice u mých respondentů spíše mizí. Některé ještě dodržují, ale spíše převzali tradice české. Nejvíce si z romské kultury uchovávají a rozvíjejí svoji hudbu.

Závěrečná otázka směřovala na rodinné soužití Romů. To vnímají jako důležité, protože nemají mezi ostatními Romy téměř žádné přátele. Kamarádi jsou pro ně členové rodiny. V nejednom případě se vyskytla odpověď, že se raději než s Romy přátelí se členy majoritní společnosti.

¹⁰⁴ R1

¹⁰⁵ R2

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jaké jsou příčiny sociální exkluze romské minority. Zkoumala jsem, jak na tuto problematiku nahlíží sami Romové. To jsem se snažila zjistit pomocí otázek zaměřených na romskou rodinu, úroveň vzdělání, pracovní příležitosti a romskou kulturu. Pro zodpovězení výzkumných otázek a následného naplnění daného cíle byla zvolena kvalitativní metoda polostrukturovaného rozhovoru. Jak dosažení cíle práce, tak i zodpovězení výzkumných otázek, lze hodnotit vcelku uspokojivě.

Romové v České republice patří k sociálně vyloučeným skupinám. Z práce je patrné, že za hlavní důvod sociální exkluze lze považovat nízkou úroveň dosaženého vzdělání a s tím spojenou odbornou nekvalifikovanost Romů. Příčinu nízké úrovně vzdělání spatřuji v rodině, zejména v dřívější výchově rodičů a v nahlížení na potřebu vzdělávání svých dětí. Z provedeného výzkumu nabývám dojmu, že respondenti, kteří jsou rodiče nezletilých dětí, mají snahu vést své potomky ke vzdělání. To vychází z jejich vlastní zkušenosti, kdy naplno na sobě pociťují dopady nedostatečného vzdělání.

Dosažená úroveň vzdělání má velký vliv na pracovní příležitosti Romů. Společně s diskriminací ze strany zaměstnavatelů jsou hlavní příčinou dlouhodobé nezaměstnanosti romské minority. Tyto důvody patří k dalším činitelům sociální exkluze Romů.

Myslím si, že romská kultura se v dnešní době transformuje nebo ztrácí zcela svůj význam. Z výzkumu mně vyplývá, že romská kultura dnes není hlavní příčinou jevu sociální exkluze.

Myslím si, že by se tato práce dala dále rozpracovat. Bylo by přínosné provést výzkum s více respondenty. Díky kvalitativnímu výzkumu jsem získala hluboké informace, ale pro vyšší validitu práce by bylo zapotřebí získat větší množství dat, například dotazníkovým šetřením.

Závěrem bych dodala, že tato práce byla pro mne bohatou zkušeností, díky které jsem poznala romskou menšinu z jiného pohledu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007, 207 p. ISBN 80-870-2511-3.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Vyd. 1. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 245 s. ISBN 80-706-7533-0.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. 3.vyd. Praha: Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

HENDL JAN. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Můžeme se domluvit*. 2. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993/1995, 129 s. ISBN 80-706-7563-2.

JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, c2009, 359 p. Etnologická řada, sv. č. 1. ISBN 80-732-5178-7.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-717-8535-0.

LISÁ, Helena. *Romové v České republice, 1945-1998*. Vyd. 1. Praha: Socioklub, 1999, 558 p. ISBN 80-902-2607-8.

MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001, 48 s. ISBN 80-716-8762-6.

MAREŠ, Petr, Markéta HORÁKOVÁ a Miroslava RÁKOCZYOVÁ. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. 1. vyd. Editor Tomáš Hirt. Praha: VÚPSV, 2008, 75, 10 s. Rubikon (Masarykova univerzita), sv. 9. ISBN 978-807-4160-141

Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Vyd. I. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9.

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 223 p. ISBN 80-717-8741-8.

PROKEŠOVÁ, Miriam. *Romové, otázky a hledání odpovědí.* Vyd. 1. Ostrava: Repronis, 2010, 101 s. ISBN 978-80-7329-249-2 (BROŽ.).

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny. Současná situace. Kořeny problémů. Naděje společné budoucnosti.* 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 143 s. ISBN 80-717-8250-5.

SAMKOVÁ-VESELÁ, Klára. *Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení Romů.* Vyd. 1. Praha: Blinkr, 2011, 95 s. ISBN 978-808-7579-039.

Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity. Brno: Masarykova univerzita, 1998-2003, 8 sv. ISBN 1212-365X.

SIROVÁTKA, Tomáš. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice.* Vyd. 1. Brno: Nakl. Georgetown, 2002, 355 s. ISBN 80-862-5113-6.

ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů.* Vyd. 4., V nakl. Karolinum 2., rozš. a upr. Praha: Karolinum, 2011, 130 s., [23] s. obr. příl. ISBN 978-802-4619-095.

ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost.* Brno: Muzeum romské kultury, 1999, 90 p. ISBN 80-902-4761-X.

Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník : zdroje a formy rasismu a netolerance, informace o národostních menšinách hry a cvičení pro žáky a studenty. Vyd. 1. Editor Tatjana Šišková. Praha: Portál, 1998, 203 s. ISBN 80-717-8285-8.

Internetové zdroje:

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. In: [online]. 2006. vyd. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

Drom: romské středisko. [online]. [cit. 2014-04-07]. Dostupné z: <http://www.drom.cz/cs/drom-romske-stredisko/>

KAŠPAROVÁ, Irena a Štěpán RIPKA. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice: Moravské lokality. *Mezikulturní dialog* [online]. 2008, s. 374 [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/010/001178.pdf>

Kdo drží černého petra: Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. In: *Člověk v tísní* [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.clovekvtsni.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>

Metodický portál RVP: inspirace a zkušenosti učitelů. [online]. [cit. 2014-03-09]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/1254/vzdelavani-romu.html/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí: Sociální začleňování. [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/9078>

Projekt RICE: Začleňování Romů prostřednictvím kultury a vzdělávání v rámci programu celoživotního učení. In: [online]. [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-organizacni/odbor-zahranicnich-vztahu/mezinarodni-vztahy/mezinarodni-projekty/projekt-rice/>

Vzdělávání Romů v ČR. In: [online]. 2002. vyd. [cit. 2014-03-09]. Dostupné z: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b02romove/18.pdf>